

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI

BELİRLEYİCİ ÖBEĞİ VARSAYIMI AÇISINDAN ZAZACADA İZAFE
YAPILARI: SÖZDİZİMSEL BİR ÇÖZÜMLEME

Yüksek Lisans Tezi

Aysel ÇELİK DİNCER

Ankara-2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI

BELİRLEYİCİ ÖBEĞİ VARSAYIMI AÇISINDAN ZAZACADA İZAFE
YAPILARI: SÖZDİZİMSEL BİR ÇÖZÜMLEME

Yüksek Lisans Tezi

Aysel ÇELİK DİNCER

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Özgür AYDIN

Ankara, 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI

BELİRLEYİCİ ÖBEĞİ VARSAYIMI AÇISINDAN ZAZACADA İZAFE
YAPILARI: SÖZDİZİMSEL BİR ÇÖZÜMLEME

Yüksek Lisans Tezi

Aysel ÇELİK DİNCER

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Özgür AYDIN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Özgür AYDIN

Prof. Dr. Selçuk İŞSEVER

Dr. Öğr. Üyesi İlyas Arslan

Tez Savunması Tarihi

14.07.2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Özgür AYDIN danışmanlığında hazırladığım “Belirleyici Öbeği Varsayımı Açısından Zazacada İzafe Yapıları: Sözdizimsel Bir Çözümleme (Ankara.2021)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Aysel ÇELİK DİNCER

TEŞEKKÜR

Yoğun temposunda ihtiyacım olan her anımda yardımcı olan, akademik ve entelektüel açıdan bana büyük katkılar sunan danışmanım Prof. Dr. Özgür Aydın'a çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimimde bilgi birikiminden çokça yararlandığım ve manevi desteğini daima hissettiğim Prof. Dr. İclal Ergenç'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma Zazacanın sözdizimi üzerine yapılan az sayıda çalışmalara bir katkı niteliğindedir. Umuyorum ilerleyen yıllarda bu konuya olan ilgi artar. Zazaca ile ilgili bu zamana kadar sorduğum sorulara olabildiğince kapsayıcı yanıtlar veren Dr. Öğr. Üyesi İlyas Arslan, Mesut Keskin, Mehmet Mükân ve Hıdır Çelik'e çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca aldığım tüm kararlarda beni destekleyen, hep yanımda olan annem Fatma Çelik'e sonsuz teşekkür ederim. Tez yazımı sırasında manevi desteğini eksik etmeyen kız kardeşim Nazgül Çelik ve arkadaşım Şevket Özdemir'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR VE SEMBOLLER.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Konusu	1
1.2. Tezin Amacı ve Önemi	2
1.3. Tezin Sınırlılıkları.....	3
1.4. Tezin Bölümleri	3
2. AD ÖBEĞİ İLE İLİŞKİLİ İŞLEVSEL KATEGORİLER.....	5
2.1. AÖ-Çözümlemesi	5
2.2. Belirleyici Öbeği Varsayımı	6
2.2.1. Farklı Bir Ulam Olarak Belirleyiciler	7
2.3. BelÖ Varsayımı Öncesi Kuramsal Çelişkiler	16
3. ZAZACADA İZAFE YAPILARI	19
3.1. İran Dilleri ve Zazaca.....	19
3.2. İzafenin Gelişimi.....	21
3.3. Zazacada Adlar	27
3.3.1. Cinsiyet.....	27
3.3.2. Sayı.....	28
3.3.3. Durum ve Özgüllük	30
3.3.4. Niceleyiciler	33
3.4. İzafe	34
3.5. Zazacada Belirlilik ve Belirsizlik Yapıları	42
3.5.1. Belirlilik.....	42

3.5.2. Belirsizlik ve -ê Biçimbirimi	44
4. ZAZACADA BELİRLEYİCİ ÖBEĞİ.....	48
4.1. Soldan Çıkarma.....	48
4.2. AÖ'den Eklenti Çıkarılması	54
4.3. Çalkalama	59
4.4. Çalkalama ve Durum	64
4.5. Olumsuzluk Taşıma	66
4.6. İyelik Yorumu.....	71
4.7. Odak Yandaşlığı	72
4.8. Üstünlük ve Çoklu Ne-Önceleme	73
4.9. Kaynaşık Çiftleme	74
4.10. Tamlayan	75
4.11. Üstünlük Derecesi.....	76
4.12. Niceleyici Açısı.....	78
4.13. Karmaşık Olumsuzluk Birimleriyle Olumsuzluk Uyumu	79
4.14. Adıl Düşürme.....	81
4.15. Sayı Biçimbirimi.....	82
4.16. Özet.....	82
5. ZAZACA İZAFE YAPILARININ SÖZDİZİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ	85
5.1. İzafe Öbeği.....	85
5.1.1. SÖ İzafe.....	87
5.1.2. AÖ İzafe	92
5.1.3. İzafe Yapılarında Belirlilik/Belirsizlik	94
6. SONUÇ	98
KAYNAKÇA.....	100
ÖZET	108

ABSTRACT	110
-----------------------	------------

KISALTMALAR VE SEMBOLLER

*	Dilbilgisi Dışı
∀	Evrensel Niceleyici
∅	Sıfır Biçimbirim
∃	Varlıksal Niceleyici
1Ç	1. Çoğul Kişi
1T	1. Tekil Kişi
2Ç	2. Çoğul Kişi
2T	2. Tekil Kişi
3Ç	3. Çoğul Kişi
3T	3. Tekil Kişi
A	Ad
AÖ	Ad Öbeği
Bel	Belirleyici
BEL	Belirli Tanımlık
BELİRT	Belirtme Durumu
BelÖ	Belirleyici Öbeği
BELSİZ	Belirsiz Tanımlık
BELSİZPARÇ	Belirsiz Parçacık
BÜK	Bükünlü Durum
Ç	Çekim
ÇAL	Çalkalama
ÇOĞ	Çoğul
ÇÖ	Çekim Öbeği
D	Dişil
DİLEK	Dilek Kipi
E	Eylem
ENÜST	En Üstünlük Derecesi
EÖ	Eylem Öbeği
ER	Eril
ERG	Ergatif Durum
GEÇZ	Geçmiş Zaman
GELZ	Gelecek Zaman
GÖS	Gösterici

GZ	Geniş Zaman
İ	İlgeç
İÖ	İlgeç Öbeği
İşÖ	İşlevsel Öbek
İY	İyelik
İz	İzafe
İzÖ	İzafe Öbeği
KOŞ	Koşaç
MB	Mantıksal Bileşen
Nİ	Nesne İşaretçisi
NÖ	Niceleyici Öbeği
OKB	Olumsuz Kutuplanma Birimleri
OLUMS	Olumsuzluk
Öİ	Özne İşaretçisi
SayıÖ	Sayı Öbeği
SÇ	Soldan Çıkarma
SÇİ	Soldan Çıkarma İlkesi
SÖ	Sıfat Öbeği
ŞZ	Şimdiki Zaman
TAM	Tamlayan Durumu
TEK	Tekil
TÜM	Tümleyici
TümÖ	Tümleyici Öbeği
UÖ	Uyum Öbeği
ÜST	Üstünlük Derecesi
YAL	Yalın Durum
YARD	Yardımcı Eylem
YÖN	Yönelme Durumu
YÖNPARÇ	Yön Parçacığı
YY	Yüzey Yapı
ZÖ	Zaman Öbeği

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Durum Biçimbirimleri.....	31
Tablo 2: Kuzey Zazacasında İzafe Biçimbirimleri.....	38
Tablo 3: Merkez Zazacasında İzafe Biçimbirimleri	39
Tablo 4: Güney Zazacasında İzafe Biçimbirimleri.....	40
Tablo 5: Tanımlığı Olan ve Olmayan Dillerin Özellikleri	84

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu

Chomsky'nin Üretici Dilbilgisi Kuramı, insanın doğuştan getirdiği dil yetisiyle sınırlı sayıda sözcükle sınırsız sayıda tümce üretimini mümkün kılan kuralların olduğu bir sistemden söz eder. Dönüşümsel Dilbilgisi olarak da tanımlanan ve çeşitli evrelerden oluşan bu kuram dilbilgisini oluşturan bileşenlerin niteliğini, öbek-yapı kurallarını, yüzeysel yapıları türeten dönüşümleri ve evrensel dilbilgisini belirleyen ilkeleri açıklar. Daha sonraki yıllarda bu kuramı geliştiren Chomsky (1995) Üretici Dilbilgisi içinde 'Minimalist Program' olarak adlandırılan araştırma programını ortaya atmıştır.

Üretici Dilbilgisinde bir Ad Öbeği (AÖ) yapısında Ad (A), baş ulam ve öbek yapıdaki diğer birimler ise bu adın üyeleri olarak kabul edilmiştir. Ancak bu tür bir gösterim bazı yapıları açıklamakta yetersiz kalmış ve Aşamalı-X Kuramı (X-bar Theory) ortaya atılmıştır (Punske, 2014). Bu kurama göre, sözlüksel özellikler sözdizimine yansımakta ve yapısal olarak birbirine yakın olan öğeler, öbek yapıları oluşturmaktadır. Öbekler, iç merkezlidir yani her öbeğin bir başı vardır ve başın ulamı öbeğin ulamını belirlemektedir. Ulam özelliğini öbeğe yansıtan baş, yansıma yoluyla genişlemekte ve bütün özelliklerini öbeğe yansıtmaktadır. Diğer sözlüksel ulamlar gibi A'lar da AÖ şeklinde öbek başı olarak yansımaktadır. Daha sonra sözlüksel ulamlar dışında dilbilgisel özelliklerin de sözdizimine yansıtıldığı Çekim Öbeği (ÇÖ) gibi işlevsel ulamlardan söz edilmiştir. Abney (1987) tarafından Belirleyici Öbeği Varsayımı (BelÖ Varsayımı) ortaya atılmış ve Belirleyicilerin (Bel) de AÖ'ler gibi tam yansımayı gerçekleştirdiği ileri sürülmüştür. İngilizce dışındaki diğer dillerde de Belirleyici Öbeğinin (BelÖ) varlığı araştırma konusu olmuştur.

Bu tezde, Chomsky'nin (1995) Minimalist Programı çerçevesinde Zazacada İzafe (İz) yapıları incelenerek, Abney (1987) tarafından ileri sürülen Bel ulamının varlığı

araştırılacaktır. İzafe, ‘ekleme’ anlamına gelen Arapça *idafat* sözcüğünden türetilmiş bir kavramdır ve çoğunlukla da İran, Sami ve Türk dillerinde kullanılmaktadır. Kökeni Eski İran dillerine kadar uzanan izafe, tamlama yapılarında iki veya daha fazla sözdizimsel birimi birbirine bağlamak amacıyla kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, Zazaca tamlama yapılarında kullanılan izafe biçimbirimlerinin görünümü araştırılacak ve izafe yapılarının türetimlerinin nasıl gerçekleştiği ortaya konacaktır. Ayrıca, bu yapıların belirleyici özelliği sorgulanacaktır.

1.2. Tezin Amacı ve Önemi

BelÖ Varsayımının ileri sürülmesiyle birlikte tanımlığı olan ve olmayan dillerde Bel işlevsel ulamının varlığı araştırma konusu olmuştur. Dillerin bu parametre karşısında sergilediği tipolojik farklılıkların rastgele olmadığı, bunların temelinde yapısal farklılıkların olduğu bilinmektedir. Bošković’in (2012, 2008) AÖ/BelÖ ayrımına ilişkin ileri sürmüş olduğu genellemeler, tanımlığı olan ve olmayan dillerin farklılıklar sergilediğini ortaya koymaktadır.

Bu tezin amacı Zazacada izafe yapılarını betimlemek, bu yapıların nasıl bir dağılım sergilediğini ve türetimlerinin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymaktır. Ayrıca, Bošković’in (2012, 2008) genellemeleri Zazacaya uygulanarak Zazacada BelÖ’nün varlığı araştırılacaktır. Bu amaçla, aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

- i. Zazacada izafe yapıları nasıl bir görünüm sergilemektedir?
- ii. Zazacada izafe yapılarında belirlilik/belirsizlik nasıl kodlanmaktadır?
- iii. Zazacada BelÖ işlevsel ulamı var mıdır?

iv. Zazacada Sıfat Öbeği (SÖ) ve Ad Öbeği (AÖ) izafe yapıları nasıl türetilmektedir?

1.3. Tezin Sınırlılıkları

Zazaca Kuzey, Merkez ve Güney olmak üzere üç lehçeye ayrılmaktadır. Zazacada izafe yapılarının incelendiği bu çalışma, Kuzey Zazacasıyla sınırlandırılacaktır. Bununla birlikte, Merkez ve Güney Zazacasında bulunan izafe yapılarının betimlemesi sunulacaktır. Ayrıca, Kuzey Zazacasında cinsiyet, sayı, durum ve niceleyici işlevsel ulamları yalnızca betimleyici olarak açıklanacaktır.

Zazacada belirlilik, belirsizlik ve özgüllüğün nasıl kodlandığını ortaya koymak amacıyla bu kavramlara kısaca değinilecek ve özgül AÖ'leri kodladığı ileri sürülen bükünlü durum biçimbirimleri incelenecektir.

1.4. Tezin Bölümleri

Altı bölümden oluşan tezin giriş kısmından sonra ikinci bölümde AÖ yapıları ile işlevsel ulamlar açıklanacaktır. BelÖ Varsayımı'ndan önce AÖ yapılarının nasıl çözümlendiği ve karşılaşılan kuramsal çelişkilerden söz edilerek, BelÖ'nün farklı bir ulam olarak ele alınmasına yönelik kanıtlar sunulacaktır. Üçüncü bölümde izafenin tarihsel gelişimi anlatılacak ve Zazacada adların cinsiyet, sayı, durum, belirlilik ve özgüllük gibi özellikleri nasıl işaretlediği araştırılacaktır. Ayrıca, Zazacanın üç lehçesinde de genel olarak benzerlik gösteren izafe yapılarının Kuzey Lehçesinde nasıl bir görünüm sergilediği ortaya konulacaktır. Dördüncü bölümde Bošković'in (2012) BelÖ/AÖ ayırımına ilişkin ileri sürmüş olduğu genellemeler Zazacada test edilecektir. Beşinci bölümde SÖ ve AÖ izafe yapılarının türetimleri incelenerek, belirli/belirsiz yapıların

nasıl türetildiği araştırılacaktır. Sonuç bölümünde ise Zazaca AÖ yapılarının ne tür bir yapılanma sergilediği değerlendirilecektir.

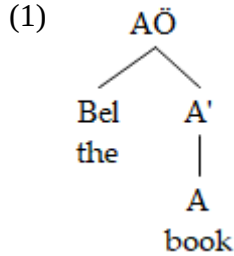

2. AD ÖBEĞİ İLE İLİŞKİLİ İŞLEVSEL KATEGORİLER

2.1. AÖ-Çözümlemesi

Sözlüksel ulamların yanı sıra, Aşamalı-X Kuramıyla birlikte tümceleri yönettiği varsayılan Çekim ve Tümleyici Öbeği (TümÖ) gibi işlevsel ulamlar, tümcelerin açıklanmasında karşılaşılan sorunları çözüme kavuşturmuştur. AÖ yapılarını açıklamada karşılaşılan sorunlar, tümcelerin açıklanmasında kullanılan bu işlevsel ulamların adcıl alanlara uygulanmasıyla ortadan kalkmıştır. Adcıl alanlarda da işlevsel ulamların varlığına ilişkin varsayımlar ileri sürülmüştür.

Üretici Dilbilgisinin ilk dönemlerinde ad, eylem, sıfat ve ilgeç gibi ulamlar öbek yapıda baş ulamlar olarak kabul edilmiş; tanımlık, gösterici (demonstratives) ve tamlama yapılarında tamlayan konumundaki birimler ise Gösterici (GÖS) konumunda gösterilmiştir. Üretici Dilbilgisinde bir AÖ yapısı aşağıdaki gibidir:

Aşamalı-X Kuramından önce Üretici Dilbilgisinde belirleyici, sayı, niceleyici, gösterici gibi birimler öbek yapı olarak kabul edilmemiş ve bu birimlerin tümü belirleyici olarak kabul edilmiştir:

(2)

- a. AÖ'nün GÖS konumunda belirleyici [AÖ the [A' [book]_A]]
- b. AÖ'nün GÖS konumunda tamlayan [AÖ the girl's [A' [book]_A]]

(2a) ve (2b)'de görüldüğü gibi A, AÖ yapısında temel anlamsal ve sözdizimsel bileşen olarak kabul edilmiş ve BelÖ ayrı bir öbek yapı olarak değerlendirilmemiştir. (2a) ve (2b)'de AÖ'nün GÖS konumunda farklı tür ulamlar bulunmakta, bu konum hem baş hem de öbeklerle doldurulabilmektedir. Ancak, Aşamalı-X Kuramına göre her öbek, kendi başını yansıtmalıdır. Bu tür sorunlar belirleyicilerin, Bel işlevsel ulamının başı konumunda bulunmasını ve BelÖ'nün kendi başını yansıtan işlevsel bir ulam olarak değerlendirilmesini gerekli kılmıştır.

2.2. Belirleyici Öbeği Varsayımı

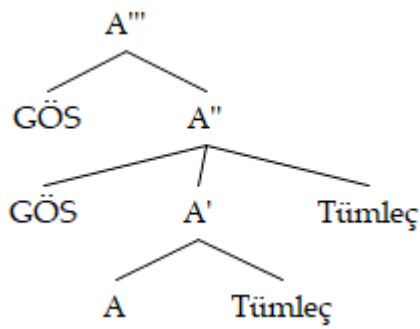
Alanyazında AÖ ile tümce arasındaki yapısal benzerlikten sıkça söz edilmiştir. AÖ yapısında tamlayan özneye, tamlanan ise Eylem Öbeğine (EÖ) benzetilmiştir. Adların hiyerarşik iç yapısı ve işlevsel ulamlarla ilgili çalışmaların yapılmasıyla birlikte öbek yapıların gösteriminde farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Aşamalı-X Kuramıyla birlikte AÖ-içi hiyerarşik yapılanmalardan söz edilmeye başlanmış ve BelÖ'nün varlığına ilişkin kanıtlar sunulmuştur. Brame (1981, 1982), Szabolcsi (1983) ve Abney (1987) AÖ'de baş konumunda adın değil belirleyicinin olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Szabolcsi (1981) tümcelerde Zamanın kodlandığı ÇÖ gibi bir yapının adcıl alanda da İyeliği (the feature possessed) kodladığını belirtmiştir. Abney (1987) ise AÖ ile tümceler arasındaki benzerliğe dikkati çekerek BelÖ Varsayımını ileri sürmüş ve AÖ'nün üstünde öbeği yönettiğini varsaydığı işlevsel ulam olarak BelÖ'den söz etmiştir. Szabolcsi'nin İyeliği kodladığını söylediği Çekim (Ç) ulamı Abney'in (1987) BelÖ Varsayımında Bel olarak kabul edilmiştir. BelÖ Varsayımı ve sözdizimsel ilişkileri açıklamada işlevsel ulamların önem kazanmasıyla birlikte, dilbilgisel işlev taşıyan ve yapıya anlamsal bir içerik katan her sözlüksel ve işlevsel ulamın büyükçül yansımanın başı olduğu varsayılmıştır (Chomsky, 2014; Fukui, 1986; Giusti, 2005; Szabolcsi, 1994).

2.2.1. Farklı Bir Ulam Olarak Belirleyiciler

AÖ-Çözümlemesinde karşılaşılan sorunlar farklı bir ulamın gerekliliğini doğurmuştur. Üretici Dilbilgisinin ilk dönemlerinde tanımlık, gösterici, sayı ve niceleyici gibi birimlerin AÖ-Çözümlemesinde GÖS konumunda gösterilmesi sorunlu bir çözümleme olmuştur. AÖ'nün GÖS konumunun farklı tür ulamlarla doldurulması, bu ulamların birlikte kullanıldığı dillerde bu unsurların aynı konumda bulunduğu bir durum ortaya çıkarmıştır. Aşamalı-X Kuramında da bu ulamların AÖ'nün GÖS konumunda bulunduğu varsayılması, bu konumda hem başların hem de öbeklerin kullanılabildiği sorunlu bir yapı ortaya çıkarmıştır. Fakat, Aşamalı-X Kuramının ana argümanı olan her öbeğin kendi başını yansıttığı görüşü farklı bir çözümlemeyi gerektirmiştir.

Aşamalı-X Kuramıyla birlikte öbek yapıda farklı yapılanmalardan söz edilmiş ve BelÖ'nün varlığına ilişkin kanıtlar sunulmuştur. Jackendoff (1977) AÖ-içi hiyerarşik yapılanmayı ileri sürerek Aşamalı-X Kuramını geliştirmiştir:

(3) Jackendoff'un (1977) AÖ yapısı

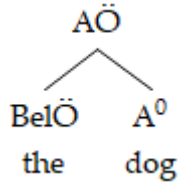

Bu yapıda A'nın büyükçül yansımayı gerçekleştirdiği ve iki GÖS konumunun olduğu görülmektedir. Jackendoff, bu iki GÖS konumunda farklı ulamların bulunduğunu belirtmiştir. Alttaki GÖS konumunda niceleyici, sayı, ölçüm öbekleri ve topluluk adları bulunurken, üstte bulunan GÖS konumu tamlayan ve belirleyicilerle doldurulur.

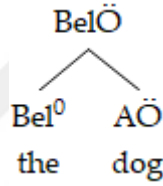
Jackendoff'un AÖ-çözümlemesinde iki farklı GÖS konumu, belirleyici gibi davranan birimlerin bir arada bulunabilmesini açıklar görünmektedir (Punske, 2014).

Abney (1987), Jackendoff (1977) tarafından ileri sürülen AÖ yapısında iki farklı GÖS konumunun varlığını desteklemesine rağmen, bu iki konumun iki farklı ulam olan BelÖ ve AÖ'ye ait olduklarını ileri sürmüştür. Öbeğin kendi başını yansıttığı görüşünden hareketle, Abney (1987) BelÖ Varsayımını ileri sürmüştür. BelÖ Varsayımına göre AÖ'nün üzerinde Bel işlevsel ulamı bulunmakta ve bu ulam, öbeği yönetmektedir. (4a)'da görüldüğü üzere, AÖ-çözümlemesinde GÖS konumunda olduğu varsayılan Bel ulamı, (4b)'de görüldüğü üzere, Abney'in (1987) BelÖ Varsayımı'nda öbeğin başı olarak kabul edilmiş ve tümleci konumunda ise AÖ'nün bulunduğu varsayılmıştır:

(4) a.

b.

Abney (1987) AÖ yapılarında Uyum'un açıkça işaretlendiği diller ve yan tümcelerden yola çıkarak tümceler ile AÖ'ler arasındaki paralelliğe dikkat çekmiş ve AÖ'nün aslında BelÖ olduğunu ileri sürmüştür. Bu savla birlikte, tümcelerde olduğu gibi adıl alanlarda da işlevsel ulamların varlığı ortaya konmuştur.

Tümce ile AÖ yapıları arasındaki paralelliği ortaya koymak amacıyla Abney (1987) çeşitli dillerden kanıtlar sunmuştur. Bir tümcede eylemin özneyle uyuma girmesi gibi, AÖ yapılarında da tamlanan konumundaki birimin tamlayanla uyuma girdiğini ve ayrıca tamlayan konumundaki sözcüğün tümcenin öznesiyle aynı durum ekini aldığını belirtmiştir. Bu iki durumun, AÖ yapısında Uyum'un varlığına işaret ettiğini vurgulamıştır. Bir Eskimo dili olan Yup'ik adıl uyumun görüldüğü dillerdendir (Abney, 1987, ss. 27-28):

(5)

a.	angute- m	kiputa-a-ø	b.	angute- m	kuiga-ø
	adam- ERG	satın.al-Nİ-Öİ		adam- ERG	nehir-Öİ
	‘Adam onu satın aldı.’			‘adamın nehri’	

(6)

a.	angute- t	kiputa-a- t	b.	angute- t	kuiga- t
	‘Adamlar onu satın aldılar.’			‘adamların nehri’	

(5a) tümcesinde özne konumunda bulunan birim, (5b)’de AÖ yapısındaki tamlayanla aynı ergatif durum biçimbirimiyle (-*m*) işaretlenmiştir. Ayrıca, AÖ yapısındaki Uyum biçimbiriminin (sıfır biçimbirim) tümcedeki Uyum biçimbirimiyle aynı olduğu görülmektedir. (6a) ve (6b)’de de benzer bir görünüm söz konusudur.

Benzer durumun Macarcada da görüldüğü ve aşağıdaki tamlama yapısında bir tümcede gerçekleşen Uyum’a benzer bir yapılanmanın AÖ’de de görüldüğü ifade edilmiştir (Abney, 1987, s. 32):

(7)

a.	az	en	vendeg-e-m
	BEL	ben-YAL	misafir-İY-1T
	‘benim misafirim’		
b.	a	te	vendeg-e-d
	BEL	sen-YAL	misafir-İY-2T
	‘senin misafirin’		

(7a) ve (7b)’deki AÖ yapısında tamlayan, tümce yapısıyla paralellik göstermektedir. Tıpkı bir tümcenin eylemi ile öznesi arasındaki Uyum gibi bu iki AÖ

yapısında da tamlayan ile tamlanan arasında Uyum vardır. Tamlayan, bir tümcenin öznesi gibi yalın durum yüklenmekte, tamlanan konumundaki baş ad ise tamlayanla uyuma girmektedir (Abney, 1987).

Adcıl ve eylemcil alanlar arasındaki benzerliğe örnek gösterilen Maya dillerinden biri olan Tzutujil dilinde tümce Uyumu ergatif/yalın bir örüntü sergilemekte, yani geçişsiz eylemlerde özne üzerindeki Uyum biçimbirimi ile geçişli eylemlerdeki nesne Uyum biçimbiriminin aynı olduğu görülmektedir (Abney, 1987). Tamlama yapısında da tümcedeki Uyum’a benzer bir durum gözlenmektedir. Adlar, tamlayanla uyuma girmekte ve ergatif biçimbirimiyle imlenmektedir:

(8)

a.	x-oq-wari	GÖRÜNÜŞ-1Ç.Nİ-uyu	‘Biz uyuduk.’
	x-ix-wari	-2Ç.Nİ-	‘Siz uyudunuz.’
	x-ee-wari	-3Ç.Nİ-	‘Onlar uyudular.’
b.	x-ix-qa-kunaaj	GÖRÜNÜŞ-2Ç.Nİ-1Ç.Öİ-iyileştir	‘Biz sizi iyileştirdik.’
	x-ø-e-kunaaj	-3T.Nİ-2Ç.Öİ-	‘Siz onu iyileştirdiniz.’
	x-ee-ki-kunaaj	-3Ç.Nİ-3Ç.Öİ-	‘Onlar onları iyileştirdi.’

(9)

qa -tza7n	‘bizim burnumuz’
ee -tza7n	‘sizin burnunuz’
kee -tza7n	‘onların burnu’

(Abney, 1987, s. 31)

Adcıl ve eylemcil alanlarda Uyum’dan söz edilebilecek bir başka dil ise Türkçedir (Abney, 1987, s. 35). Türkçede tümcenin öznesi ile yüklemi arasında Uyum olduğu gibi,

taamlama yapısında taamlayan ile taamlanan arasında da Uyum vardır. Ancak, her iki alandaki Uyum biçimbirimleri farklılaşmaktadır (Abney, 1987, s. 35):

(10)

a. ben-im	el-(i) m	b. ben	gid-(i)-yor- um
sen-in	el-(i) n	sen	gid-(i)-yor- sun
o-(n)-un	el- i	o	gid-(i)-yor- ø

Longobardi (1994) ve Chierchia (1998) BelÖ'nün varlığına ilişkin İtalyancadan kanıtlar sunarken, AÖ'lerin üye konumunda bulunabilmesi için gönderimsellik yüklenmiş olması gerektiğini yani sesel olmasa da Bel'in varlığının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Longobardi (1994) İtalyanca özel adların BelÖ'nün varlığını kanıtladığını ileri sürmüştür:

(11)

a. Gianni mi ha telefonato.	b. Il Gianni mi ha telefonato.
Gianni beni aradı	BEL Gianni beni aradı

(Longobardi, 1994, s. 622)

(11a) ve (11b)'deki İtalyanca örneklerde özel adlarla (insan adları) kullanılan *il* belirli tanımlığı seçimlidir (Longobardi, 1994, s. 622). (11a)'da *Gianni* öznesiyle belirli tanımlık kullanılmazken, (11b)'de belirli tanımlığın kullanıldığı görülmektedir. Bu durumda (11a)'daki *Gianni* öznesinin (11b)'deki *Gianni* öznesiyle mi yoksa *il* tanımlığıyla mı aynı konumda bulunduğu sorusu akla gelmektedir. *Il* tanımlığıyla aynı konumda olduğu varsayılan (11a)'daki *Gianni* öznesinin taşındığı varsayılmıştır (Longobardi, 1994).

Tüm gönderimsel birimler belirleme özelliğine sahip olduğundan İngilizce gibi tanımlığı olan dillerde gönderimsellik bu birimlerle işaretlenmektedir. Dolayısıyla

gönderimselliğin kodlandığı ulam olan Bel, BelÖ Varsayımı için anlamsal bir kanıttır (Abney, 1987; Longobardi, 1994).

Abney (1987) Bel ulamının ayrı bir işlevsel ulam olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmiş ve belirleyicilerin dağılımlarını belirleme açısından ad ile belirleyiciler arasında bir ilişkiden söz edilebileceğini belirtmiştir. Belirleyiciler, yalnızca AÖ'lerde bulunabilir ve tekil, sayılamayan bir ad genellikle bir belirleyiciyle birlikte kullanılmak zorundadır (Abney, 1987, s. 48). Ancak bu türden özellikler dışında tümcedeki işlevsel ulamlar ile özne arasındaki ilişkiye benzer bir durumun ad ile belirleyici arasında görülmediği, A'nın Bel'e rol yüklediği ve A'nın GÖS konumuna Bel'in taşınması için bir neden olmadığı belirtilmiştir (Abney, 1987, s. 48). Abney (1987) belirleyicilerin, A'nın öznesi olarak kabul edilmesi durumunda *that paw* gibi bir yapının **that's paw* şeklinde yorumlanması gerektiğini ancak belirleyicilerin üye veya eklenti olmamasından dolayı bu tür bir yorumlamanın dilbilgisi dışı olduğunu ifade etmiştir.

Ayrıca, Abney (1987) Bel ulamının sıfat olarak değerlendirilmesinin de sorunlu olduğunu, bu iki ulamın konumlarının farklı olduğunu ve dolayısıyla bu birimlerin farklı iki ulam olduğunu vurgulamıştır.

Üretici Dilbilgisinde addan önceki bütün birimler sıfat ulamı olarak değerlendirilmiştir. Bir AÖ yapısında addan önce gelen bütün birimlerin sıfat ulamı olarak değerlendirilmesi öbek yapı çözümlemelerinde sorunlara neden olmuştur. Addan önce gelen bu birimlerin tamamının sıfat olarak değerlendirilemeyeceği sözdizimsel ve anlamsal testlerle kanıtlanmıştır.

Bir sözcüğün türünü belirlemek amacıyla kullanılan dağılım testlerinde belirleyiciler ile sıfatların aynı dağılıma sahip olmadığı ve dolayısıyla bunların aynı sözcük türüne ait olmadıkları yani iki farklı ulam oldukları kanıtlanmaktadır (Abney, 1987). Bir tümcede sadece belirli bir sözcük türüyle doldurabilecek boşluklar vardır. Söz

gelimi İngilizcede belirleyiciler, sıfatlardan önce gelmekte ve bu iki ulam yer değiştirememektedir (Abney, 1987):

(12)

a.	the	black	cat	b.	*black	the	cat
	BEL	siyah	kedi		*siyah	BEL	kedi
	'siyah kedi'				'siyah kedi'		

Ayrıca, bir AÖ'de adın önünde bir belirleyici bulunabilirken art arda birden fazla sıfat kullanılabilir (Abney, 1987). Bunun yanı sıra, İngilizcede belirleyicilerin kullanımı zorunluysen sıfatlar seçimlidir ve tekil adlarla birlikte bir belirleyicinin kullanımı ise zorunludur (Abney, 1987):

(13)

a.	amazing	little	old	Chinese	cup
	harika	küçük	eski	Çin	kupası
	'harika küçük eski Çin kupası'				
-
b.	*the	my	cat
	*BEL	benim	kedi
	'benim kedim'		

(14)

- a table / *table / *big table
- BELSİZ masa / *masa / *büyük masa
- 'masa / büyük masa'

İngilizcede belirleyicilerin sıfatları nitelemek için kullanılan *daha*, *en* gibi derecelendirme belirteçleriyle kullanılamaması da bu iki sözcük türünün farklı iki ulam olduğunu göstermektedir (Abney, 1987):

(15)

a. bigg-er, bigg-est

büyük-ÜST, büyük-ENÜST

‘daha büyük, en büyük’

b. *all-est

*hepsi.ENÜST

‘en hepsi’

Abney (1987) sıfatların yüklemcil ve niteleyici özelliklerinin olduğunu, yüklemcil işlevin ad, sıfat veya eylemlerle yapılabildiğini, belirleyicilerin ise adı niteleme gibi bir işlevinin olmadığını ve sıfatlardan oldukça farklı bir şekilde davrandığını belirtmiştir. Sıfatlar, tüm öbeği yönetmekte ve kendi GÖS konumları bulunmaktadır (Abney, 1987):

(16)

a [sö nearly as devastating] attack

BELSİZ [neredeyse gibi yıkıcı] saldırı

‘neredeyse yıkıcı bir saldırı gibi’

(Abney, 1987, s. 49)

Sıfatlar *be*, *seem* gibi eylemlerden sonra kullanılırken belirleyiciler sadece nitelediği sözcükten önce kullanılmaktadır (Abney, 1987). Sıfatlar nitelediği sözcükten önce veya sonraki konumlarda bulunabilirken *the*, *a* gibi belirleyiciler sadece adın önünde kullanılmakta ve ayrıca, yalnız başına kalabilen bazı belirleyiciler, ad gibi davranmaktadır (Abney, 1987):

(17)

a. [DP that] was a nice idea
[BelÖ bu] YARD BELSİZ iyi fikir
'Bu, iyi bir fikirdi.'

b. I would like [DP some]
1T YARD istemek [BelÖ biraz]
'Ben biraz istiyorum.'

c. John thought about [DP those]
John düşün.GEÇZ hakkında [BelÖ bunlar]
'John bunları düşündü.'

(Abney, 1987, s. 49)

Belirleyicilerin ad gibi davranması BelÖ'nün aslında AÖ olduğunu göstermekte ve belirleyicilerin tümleci olarak AÖ'yü seçtiğini göstermektedir. Abney (1987) belirleyicilerin, işlevsel birimlerin bütün özelliklerini taşıdığını, sözcük türü bakımından kapalı sınıftan olan belirleyicilerin tümleçlerinden ayıramadığını ve betimsel içerikten de yoksun olduğunu vurgulamıştır. Bu özellikler Bel'in Ç ve Tümleyici (Tüm) gibi birimlerle benzer işlevsel özellikleri kodladığını göstermektedir (Abney, 1987, s. 285).

Sözdizimsel ölçütlerin yanı sıra biçimbilimsel ölçütler de bir sözcüğün türünü belirlemede kullanılmaktadır. Sözcükler aldıkları eklere göre birbirinden ayırt edilebilmektedir. Örneğin eylemler kişi, zaman, sayı gibi ekler alırken, adlar durum, sayı, çoğulluk ve cinsiyet gibi ekler almaktadır. Bu biçimbilimsel ölçütlerle sözcüğün türünü belirlemede kesin sonuçlar alınamadığından sözdizimsel ölçütler en iyi yol olarak görülmektedir.

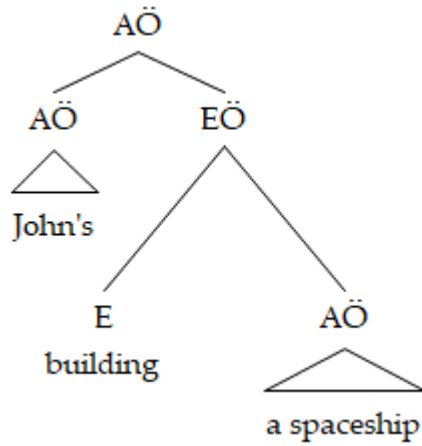
2.3. BelÖ Varsayımı Öncesi Kuramsal Çelişkiler

Aşamalı-X Kuramında belirleyiciler AÖ yapısında GÖS konumunda ve tam yansımayı gerçekleştiremeyen bir ulam olarak gösterilmiştir. Fakat bu tür bir gösterim kuramsal çelişkiler doğurmuştur. Yansıma İlkesine göre dildeki her özelliğin sözdizimine yansıması gerekmektedir. Aşamalı-X Kuramındaki bu kuramsal çelişkiler farklı bir gösterimin gerekliliğini doğurmuş ve daha sonraki çalışmalarla birlikte BelÖ Varsayımı ileri sürülmüştür.

Aşamalı-X Kuramındaki bir diğer sorun ise belirleyicilerin ve tamlayanın AÖ yapısında GÖS konumunda gösterilmesidir. Tam yansımayı gerçekleştirmeyen belirleyiciler ile tam yansımayı gerçekleştiren tamlayanın aynı konumda gösterilmesi sorunlu bir çözümleme olmuştur.

Öbek yapı gösteriminde karşılaşılan bu sorunların dışında Abney (1987) AÖ çözümlemesindeki diğer sorunlardan da söz etmiştir. Abney (1987) aşağıdaki AÖ yapısının sorunlu bir çözümleme olduğunu ifade etmiştir:

(18)

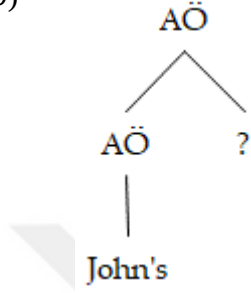

(Abney, 1987, s. 15)

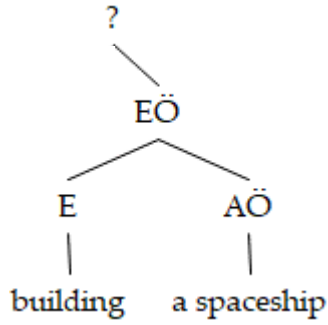
Adların Durum yüklediği varsayıldığında bu yapıda *building* biriminin ad değil de eylem olması gerekmektedir. *Building* sözcüğü eylem olduğunda *a spaceship* AÖ'süne

Durum yükleyebilmektedir. Fakat *building a spaceship* ortalı yapısı (18)'deki tümcede ad gibi davranmaktadır. Özetle, ad olarak yansıması gereken ancak ad olmayan bir birim ve başsız bir yapı ortaya çıkmaktadır. En üstte bulunan A'nn başsız olması öbek yapı kurallarına aykırı bir durum sergilemektedir. bek yapıların başsız olamayacağı ilkesi bu yapının hatalı olduğunu göstermektedir:

(19)

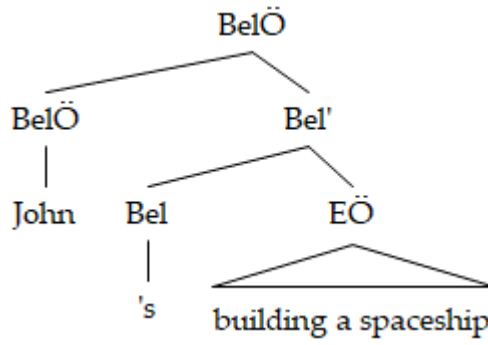

(20)

Bu tür A yapılarının gösteriminde yaşanan sorunlar karşısında Abney (1987) bek yapı kurallarını ihlal etmeden bu iki yapının nasıl bir araya getirilebileceğini sorgulamış ve bir A yapısında bu öbek yapının da üstünde bulunan ve belirleyicilerin bulunduğu Belö işlevsel ulamından söz etmiştir. Belö işlevsel ulamının öbeğin başı olduğunu ileri sürmüş ve Belö-zmlmesiyle yukarıda sözü edilen türden A yapılarının gösterimi sorununu zmştir. Abney'in (1987) Belö Varsayımıyla başsız öbek sorunu ortadan kalkmıştır:

(21) Abney (1987) Belirleyici Öbeği Varsayımı

Abney'in (1987) BelÖ çözümlemesinde tamlayan biçimbirimi ('s) *John* BelÖ'süne Durum yüklemektedir.

Ayrıca, BelÖ Varsayımı (22a) ve (22b)'deki yapıların dilbilgisi dışılığını da açıklayabilmektedir. Yalnızca bir Bel konumu olması nedeniyle iki birim aynı konumda bulunamamaktadır:

(22)

- a. *that Bill's cat
*bu Bill-iy kedi
'bu Bill'in kedisi'
- b. *Bill's that cat
*Bill- iy bu kedi
'Bill'in bu kedisi'

3. ZAZACADA İZAFE YAPILARI

3.1. İran Dilleri ve Zazaca

Zazacada izafe yapılarının betimsel incelemesini sunmadan önce Zazacanın tipolojik olarak dünya dilleri arasındaki konumlanışından kısaca söz etmek yararlı olacaktır. Zazaca, Hint-Avrupa dil ailesinin İran dilleri grubuna ait Kuzeybatı İran koluna bağlı bir dildir. Zazacaya en yakın diller arasında Beluçi, Gilaki, Mazenderani ve Talişi bulunmaktadır. Tarihsel bakımdan bu dillerle ses ve biçimsel benzerlik taşımaktadır (Arslan, 2019). Le Coq ve Gippert tarafından yapılan sınıflandırma aşağıdaki gibidir (Keskin, 2010):

Kuzeybatı İran Dilleri:

Hyrkani (Gurgan/Cürcan) Grubu: Beluçi, Sengiseri, Gurani, Zazaca

Karmani Grubu: Kürtçe, Sivendi

Medo-Hazar (Caspic) Grubu: Gileki, Mazenderani, Sorxeyi, Simnani, Talişi, Azeri

Güneybatı İran Dilleri: Farsça, Tacikçe, Tati, Fars bölgesi lehçeleri

Zazaca, yukarı Fırat-Dicle havzasında dört ila altı milyon kişi tarafından konuşulan Türkiye'deki yerli dillerdendir. Türkçe ve Kürtçeden sonra en fazla konuşucuya sahip üçüncü dildir. Zazaca Tunceli, Bingöl, Elazığ illerinde çoğunluk dili olmakla birlikte, Erzincan ve Diyarbakır gibi illerde de yoğun olarak konuşulmaktadır (Arslan, 2019, s. 4). Ayrıca Sivas (Kangal, Zara, Ulaş, İmranlı, Divriği, Hafik), Tokat (Almus), Gümüşhane (Kelkit, Şiran), Muş (Varto), Erzurum (Hınıs, Tekman, Çat, Aşkale), Adıyaman (Gerger), Urfa (Siverek), Malatya (Pötürge, Arapkir), Siirt (Baykan),

Bitlis (Mutki), Kayseri (Sarız, Aksaray), Kars (Selim) ve Ardahan (Göle) illerinde de konuşulmaktadır. Türkiye sınırları dışında ise Suriye'nin kuzeyinde, Kazakistan ve Azerbaycan'da konuşulmaktadır (Selcan, 1998, ss. 5-6). Batı Avrupa ülkelerinde de önemli sayıda Zazaca konuşucusu bulunmaktadır.

Zazaca üzerine ilk çalışmalar 1856 yılında Petersburg Bilimler Akademisinden dilbilimci Peter Lerch ile başlamıştır. Bu çalışmalarda Zazaca ve Kurmanci Farsçanın lehçeleri olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra 1864'te Avusturyalı dilbilimci Friedrich Müller ve 1901'de Alman dilbilimci Albert von Le Coq, Zazaca metinleri derleyip kısmen çözümleme de yapmışlardır. Alman dilbilimci Oskar Mann ise Zazacanın lehçe değil, bir dil olduğunu derleme ve incelemeleriyle ortaya koymuştur. Oskar Mann'ın 1901-1903 ve 1906-1907 yıllarında yaptığı derlemeler 1932 yılında Karl Hadank tarafından Almanca olarak yayımlanmıştır. Zazaca ilk dilbilgisi kitabı olan bu eserle birlikte günümüze kadar farklı alanlarda çalışmalar yapılmıştır.

Arslan (2019) ve Selcan (1998) Zazacayı Kuzey ve Güney olmak üzere iki temel lehçeye ayırırken, Paul (1998) Kuzey, Merkez ve Güney olmak üzere üç lehçeye ayırmaktadır. Bu lehçelerin birçok ağızı bulunmaktadır. Kuzey Lehçesinin ağızları birbirine daha yakın iken, Güney Lehçesinin ağızlarından bazıları birbirine daha uzaktır (Arslan, 2019, s. 5). Lehçeler arasında sesbilimsel, biçimbilimsel, sözdizimsel ve sözlüksel farklılıklar bulunmakta, en az farklılık sözdizimde gözlemlenirken birçok farklılık sesbilimde görülmektedir (Arslan, 2019: 7). Zazacanın bu üç lehçesi üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Sesbilim (Cabolov, 1985; Maurais, 1978), olumsuzluk (Sandonato, 1994), izafe (MacKenzie, 1995), genel dilbilgisel bakış (Asatrian, 1996; Asatrian & Gevorgian, 1988; Asatrian & Vahman, 1990; Blau, 1989; Kausen, 2006, 2012), Zazacanın Batı İran dilleri arasındaki yeri (Paul, 1998b), yazınsal (Selcan, 1998b) ve tarihsel gelişimi (Gippert, 1996, 2008), etimoloji (Bläsing, 1995, 1997; Schwartz, 2008), imla kuralı (Jacobson, 1993), ikidillilik (Temizbaş, 1999; Werner, 2006), yabancı

kelime uyumu (Malottke, 2006), ilgeçler (Arslan, 2007), lehçebilim (Keskin, 2008), eylemler ve ergatif sistem (Arslan, 2016) alanlarında çalışmalar yapılmıştır (Keskin, 2010, s. 227). Ayrıca Paul (1998), Selcan (1998) ve Arslan (2016) tarafından yapılmış doktora çalışmaları bulunmaktadır. Üretici dilbilimsel açıdan Zazaca üzerine ilk çalışmalar Todd (1985) tarafından yapılmıştır. Paul (1998) ve Selcan (1998) Zazaca dilbilgisi üzerine daha kapsamlı çalışmalar yürütmüştür. Arslan (2016) ise Zazacada eylemlerin işlevini ve ergatif yapıyı incelemiştir.

3.2. İzafenin Gelişimi

Arapça *idafa* (ekleme) sözcüğünden türetilen ve birçok İran dilinde kullanılan izafe, bir AÖ'de baş addan sonra gelen birimleri başa ada bağlamakta ve bağlayıcı görevi görmektedir. Sıfat, ad ve adıl izafenin baş ada bağladığı birimlerdir:

(23)

bıra-o pil (Zazaca)

erkek kardeş-iz büyük

'büyük kardeş'

Pek çok Batı İran dilinde AÖ yapısı adların çizgisel olarak başta bulunduğu bir görünüm sergilemektedir. Zazacada da göstericiler (*bu, şu, o*) ve sayılar dışında izafe yapısında baş-ilk¹ bir dizilim söz konusudur. Baş addan sonra ilgi tümcecikleri, tamlayan AÖ'ler, ilgeç ve sıfat öbekleri kullanılmaktadır. Bu birimleri baş ada bağlayan izafe biçimbirimi cinsiyet, sayı ve ad ile tümleci arasındaki sözdizimsel işlevleri kodlamakta ve bu değişkelere göre de izafe ünlüsü değişmektedir (Ghomeshi, 1997; Larson & Yamakido, 2006; Paul, 2009; Todd, 2008; Toosarvandani & Van Urk, 2012).

¹ Bu çalışmada baş-ilk ve baş-son kavramları adı niteleyen birimlerin ada göre konumlarını göstermek amacıyla kullanılmıştır. Çizgisel olarak AÖ-SÖ şeklindeki bir dizilim için baş-ilk kavramı kullanılırken, SÖ-AÖ dizilimi için baş-son kavramı kullanılmıştır.

Farsça AÖ yapılarının incelenmesiyle birlikte bu yapılarda görünen izafenin işlevi pek çok çalışmanın konusu olmuştur. Farsça dışında Kürtçenin lehçeleri (Kurmanci, Sorani), Hewrami ve Zazaca AÖ yapıları incelenerek izafenin bu yapılardaki işlevi araştırılmıştır. Bu çalışmalarda izafenin işleviyle ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ghomeshi (1997) izafeyi öbek yapılarda bağlayıcı görevinde ünlü, Samiiian (1994) ve Larson ve Yamakido (2005) Durum işaretleyicisi, Den Dikken (2006) özne-yüklem devrikleşmesini gösteren bağlayıcı, Samvelian (2007) öbek eki, Toosarvandani ve Van Urk (2012) işlevsel baş ve Kahnemuyipour (2014, 2016) taşımayla ilişkili bir işaretleyici olarak kabul etmişlerdir. Aşamalı-X Kuramı çerçevesinde Farsça izafe yapılarını inceleyen Samiiian (1994) izafe alanında bulunan öğelerin genişlemesinde önemli kısıtlamaların olduğunu belirtmiş ve izafe alanındaki öğelerin belirli bir dizilime sahip olduğunu ifade etmiştir.

Larson ve Yamakido (2005, 2006) Zazacada izafe takısını cinsiyeti, sayıyı ve baş ad ile tümleci arasındaki betimleyici veya iyelik ilişkisini kodlayan Durum işaretleyicisi olarak kabul etmiştir. Ayrıca, Larson ve Yamakido (2005, 2006) BelÖ'nün kendi bağımsız durum sistemi olduğunu ve izafenin de bu sistemin yansıması olduğunu ileri sürmüştür. İzafe, Bel ulamıyla yüklenen Durumu kontrol eden işaretleyici olarak kabul edilmiştir. BelÖ ile EÖ arasındaki benzerliğe vurgu yapılarak birçok adıl niteleyicinin Bel ulamının üyesi olduğu belirtilmiştir.

Kahnemuyipour'a (2014) göre izafe alanı içinde bulunan öğelerin baş durumu, veri kümesinin genişlemesiyle bozulmaktadır. Kahnemuyipour, kartopu taşımayı (roll-up movement) kullanarak Farsça izafe yapılarını öbek çözümlemeyle açıklamaya çalışmıştır. Cinque (2010) evrensel olarak temel sözcük diziliminde adların sonda bulunduğunu ileri süren bir öneri geliştirmiş ve bu görünümdeki bir değişikliğin kartopu şeklinde öbek taşımayla gerçekleştiğini belirtmiştir. Kahnemuyipour (2014) Farsçada BelÖ'leri baş-son olarak kabul etmiş ve yapıda en altta AÖ'nün, onun üstünde GÖS konumuna ise SÖ'nün

yerleştğini varsaymıştır. Gösterici ve başlar yapıda daha yukarıda bulunmaktadır. Baş-ilk bir yapının baş-son bir yapıdan türetildiğinin varsayıldığı görünümde arada Uyum Öbeğinin (UÖ [AgrP]) bulunduğu ve böylelikle, kartopu taşıma yapılabildiği ve bu ters yapı elde edilirken izafenin yüzey yapıda görüldüğü vurgulanmıştır. Baş addan önce izafe kullanılmamakta, fakat bazı durumlarda baş addan sonra da izafenin kullanılmadığı görülmektedir (Kahnemuyipour, 2014). Aşağıdaki Farsça örneklerde (24a)'da addan sonra gelen niteleyiciler ada izafeyle bağlanırken, (24b)'de addan önce gelen birimlerde izafenin kullanımının dilbilgisi dışı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, (24c)'de adı takip eden İlgeç Öbeğinde (İÖ) izafenin seçimlik olduğu görülmektedir. (24d)'de ise konuşma dilinde belirli tanımlık -e'nin kullanıldığı yapılarda izafenin kullanılmadığı görülmektedir (Kahnemuyipour, 2014).

(24)

a.	sag-e	qahveyi-ye	gonde	(Farsça)
	köpek-iz	kahverengi-iz	büyük	
	'büyük kahverengi köpek'			
b.	in-(*e)	do-(*e)	ketaab	
	bu (ÇOĞ)-iz	iki-iz	kitap	
	'bu iki kitap'			
c.	bahs(-e)	bâ	Hassan	
	tartışma-iz	ile	Hasan	
	'Hasan'la tartışma'			
d.	ketaab	gerun-e		
	kitap	pahalı-BEL		
	'pahalı kitap'			

Zazacada ise baş addan önce gelen öğelerde izafe kullanılmazken, baş addan sonraki tüm birimlerle izafe kullanılmaktadır.

Karimi (2007) ve Haider ve Zwanziger (1984) ise izafenin Eski Farsçadaki ilgi adılından türetildiğini ileri sürmüşlerdir. Mann (1932, aktaran Werner, 2016, s. 5) Zazacada izafeyi ilgi adılı, Werner (2016) ise adıl kategorisinde gönderimsel işlevi olan ayrı bir sözcük olarak değerlendirmiş ve Paul'un (2009) yalın izafe (absolute ezafe) olarak adlandırdığı biçimsel olarak başsız olan söz konusu izafe yapısında gönderimsel işlevin açıkça görüldüğünü ifade etmiştir:

(25)

tı koti k1 şır-ê, tı hını ê mın-ê
2T nereye TÛM git.DİLEK-2T.ER 2T öyle İZ 1T.BÜK-KOŞ.2T
'Nereye gidersen, sen benimsin.'

(26)

hirê şert-ê m1 est-ê, ê dıdın boll zahmet-o
üç şart-İZ 1T.BÜK var-KOŞ.3Ç İZ ikinci çok zor-KOŞ.3T.ER
'Üç şartım var, ikincisi çok zor.'

(Werner, 2016, ss. 5-6)

Yukarıdaki örneklerde izafenin cinsiyet, sayı veya izafenin türüne göre değişmediği görülmektedir. Öznenin ilgilendirildiği tümcelerde de izafenin gönderimsel kullanımı korunmaktadır (Werner, 2016):

(27)

ini-yo k1 kes-i ken-o kavır
çeşme-İZ.ER TÛM kişi/kimse-BÜK yap-3T.ER koç
'İnsanı koça dönüştüren çeşme.'

(Werner, 2016, s. 6)

Yukarıdaki SÖ izafe yapısında ilgi tümceciğinde özne konumundaki ada eklenen izafe adla uyuma girerek cinsiyet ve sayıya göre çekimlenmiştir.

Werner'in (2016) Zazacada izafenin adıl kategorisinde ayrı bir sözcük olarak değerlendirilmesi gerektiği konusunda ileri sürdüğü bir başka sav ise izafenin hem yalın hem de bükünlü durumda 3. kişi adılıyla çok benzer veya aynı görünüm sergilemesidir:

eril izafe $o = 3$. tekil eril kişi adılı o

dişil izafe $a = 3$. tekil dişil kişi adılı a

çoğul izafe $\hat{e} = 3$. çoğul kişi adılı $\hat{e}$

eril izafe $\hat{e} < 3$. tekil eril kişi adılı ey (bükünlü durum)

Dersim ağzında d - önekli bükünlü adılar hâlâ kullanılmaktadır:

eril izafe $d\hat{e} = \text{adıl } dey$

dişil izafe $da = \text{adıl } dae$

çoğul izafe $d\hat{e} = \text{adıl } dinu$

Adıl olarak kullanılmayan eril izafe do 'nun ise o adılı ile d 'nin birleşiminden oluşmuş olabileceği belirtilmiştir (Werner, 2016, s. 6).

Selcan (1998), Todd (2008), Paul (2009) ve Keskin'e (2012) göre ise Zazacada izafe ek olarak görünmektedir:

(28)

a.	malım-a	rınd-e	b.	malım-un-ê	rınd-u
	öğretmen-iz	iyi-BÜK.D		öğretmen-BÜK.ÇOĞ-İZ	iyi-BÜK.ÇOĞ
	‘iyi öğretmeni’			‘iyi öğretmenleri’	

(Selcan, 1998, s. 551)

Haig (2004) ise izafenin, Kuzey Grubunda giderek ek gibi davrandığını ve birçok çalışmada izafenin adlara eklenen ek gibi ele alındığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Haig, bu türden bir çözümlemenin hatalı olduğunu ve bir adın birden fazla izafeyle nitelendiğini ve izafenin hem adı takip eden birimleri ada bağladığını hem de gönderimsel işlevinin olduğunu belirtmiştir:

(29)

bi	şêş	hejmar-ên	Hawar-ê	ên	pêşîn
ile	altı	sayı-İZ	Hawar-BÜK	İZ	ilk
					‘Hawar’ın (gazete) ilk altı sayısıyla’

(Haig, 2004, s. 77)

(29)’daki örnekte tamlayan konumundaki *Hawar* sözcüğü izafeyle bir önceki birime bağlanırken, *pêşîn* sıfatından önce kullanılan izafe bağımsız bir birim olarak görünmekte ve gönderimsel bir işlev taşımaktadır. Haig (2004) işlevsel ve fonolojik olarak birbirine oldukça benzeyen bu iki izafe arasında terminolojik ayırım yapmanın gereksiz olduğunu vurgulamıştır. Kuzey Kürtçesinde (Kurmanci) izafenin çekim eki, gönderimsel/gösterme işlevinde ayrı bir sözcük ve durum eylemlerinde geniş zamanı işaretleyen üç farklı işlevinden söz etmiştir. Bununla birlikte, Haig’in (2004) ileri sürdüğü zaman izafesinin (tense ezafe) Zazacada bulunmadığı düşünülmektedir. İzafeyi sesel ve işlevsel değişime uğramış ilgi adılı olarak kabul eden Karimi’ye (2007) karşı çıkan Haig (2011) izafenin ilgi adılı olduğu savının Kuzey Kürtçesi ve Zazacadaki görünümle

örtüşmediğini belirtmiştir. Haig (2011) izafenin baş addan sonra gelen birimleri başa ada bağlamasının yanı sıra, gönderimsel işlevinin olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, izafenin gönderimsel işlevde kullanıldığında gönderimde bulunduğu öncülden bağımsız ayrı bir öbek başı olarak işlev gördüğü vurgulanmıştır (Haig, 2011).

3.3. Zazacada Adlar

Zazacada adlar; izafe, cinsiyet, sayı, özgüllük (specificity) ve durum gibi özelliklere göre farklı biçimbirimlerle işaretlenmektedir. Eril ve dişil olmak üzere ikiye ayrılan adlar yalın, bükünlü, bulunma ve seslenme durumlarına göre çekimlenir. Ayrıca adlar özgül, özgül-dışı ve belirsiz oluşlarına göre işaretlenir. Tamlama yapılarında görünen ve sesel olarak kendisinden önceki sözcüğe bağlı olan izafe ise bu yapılarda sözdizimsel bir işleve sahiptir. Yukarıda söz edilen ulamlarla birlikte kullanıldığında her bir ulam farklı eklerle işaretlenmemektedir. Genellikle, iki veya daha fazla ulam tek bir biçimbirimle işaretlenmektedir.

3.3.1. Cinsiyet

Alanyazında cinsiyetin işlevsel bir ulam olup olmadığına ilişkin çeşitli tartışmalar yürütülmüştür. Bernstein (1993) cinsiyetin adın üstünde, fakat diğer tüm işlevsel ulamların altında farklı bir işlevsel ulam olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşe karşı çıkan Alexiadou (2004) cinsiyetin adların içsel olarak sahip olduğu bir özellik olduğunu, farklı bir ulam olmadığını savunmuştur. Ritter (1993) ise cinsiyetin farklı dillerde değişen konumuna dikkati çekerek, cinsiyetin ayrı bir ulam olarak ele alınamayacağını belirtmiştir. Bu çalışmada Alexiadou (2004) ve Ritter'ın (1993) görüşleri benimsenerek Zazacada cinsiyet ayrı bir ulam olarak değerlendirilmeyecektir.

Zazacada tüm adlar içsel olarak eril veya dişildir. *Olvoz* ‘arkadaş’ gibi kimi adlar ise hem eril hem dişil olarak kullanılabilir. Kimi istisnalar dışında adların eril veya dişil oluşu adın sonundaki ünlüye ve bazı özelliklere göre belirlenmektedir. Pek çok çıplak ad (bare nouns) cinsiyeti gösteren biçimbirimle işaretlenmemektedir:

(30)

- a. xonça (dişil) ‘masa’ b. defter (eril) ‘defter’

[+Canlı] özellik taşıyan adlarda cinsiyet, göndergenin biyolojik cinsini yansıtmaktadır. [-Canlı] adlar ise değişmeyen cinsiyete sahiptir:

(31)

- a. bıra ‘erkek kardeş’ / wae ‘kız kardeş’
b. kıtav (eril) ‘kitap’ / asme (dişil) ‘ay’

Meslek ve toplumsal rolleri belirten adlarda ise cinsiyet göndergenin cinsine bağlı olarak değişmektedir. Ayrıca, pek çok hayvan adı gönderimde bulunduğu varlığın cinsine göre eril veya dişil olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, özellikle evcil hayvanların cinsine göre farklı sözcükler kullanılmaktadır:

(32)

- a. awres (eril/dişil) ‘tavşan’
b. dik ‘horoz’ / kerge ‘tavuk’

3.3.2. Sayı

Zazacada tekil adlar biçimbirimle işaretlenmezken canlı, cansız ve soyut adlar dahil tüm çoğul adlar yalın durumda vurgusuz *-i* biçimbirimiyle işaretlenmektedir. *a*, *e*, *o*, *u* sesleriyle biten eril adlarda ise *-y* biçimbirimi kullanılmaktadır:

(33)

a. domon / domon-i

çocuk / çocuk-lar

b. bira / bira-y

erkek kardeş / erkek kardeş-ler

Bükünlü durumda ise çoğulluk *-u(n)* biçimbirimiyle işaretlenmektedir. İzafe yapılarında ise niteleyen sözcüğün sonuna bu biçimbirimler eklenmektedir. Ayrıca (34c)'de görüldüğü gibi bükünlü durumda tamlanan ad durum biçimbirimiyle işaretlenebilir:

(34)

a. domon-i

b. domon-u

c. domon-un-ê

pil-u

çocuk-YAL.ÇOĞ

çocuk-BÜK.ÇOĞ

çocuk-BÜK.ÇOĞ-İZ

büyük-BÜK.ÇOĞ

'çocuklar'

'çocukları'

'büyük çocuklar'

Zazacada çoğul adlarla birlikte sayılar kullanıldığında 10'a bölünebilen ve artı 1'li sayılarda adlar, tekil şekilde söylenmektedir. 10 sayısı ve diğer tüm sayılarda ise adlar, çoğul olarak ifade edilmektedir (Keskin, 2012):

(35)

a. 11 qelem-e

b. 10 qelem-i

11 kalem-TEK

10 kalem-ÇOĞ

'11 kalem'

'10 kalem'

Zazacada tekil ve çoğul adlar özne, nesne ve yüklemcil konum gibi farklı sözdizimsel konumlarda bulunabilir. (36a) ve (36b)'deki tümcelerde tekil ve çoğul ad, özne konumunda bulunmaktadır:

(36)

- a. Çênek-e kıtav-ø wan-en-a.
kız-YAL.TEK kitap-BÜK.TEK.ER oku-ŞZ-3T.D
'Kız kitap okuyor.'
- b. Çênek-i kıtav-ø wan-en-ê.
kız-YAL.ÇOĞ kitap-BÜK.TEK.ER oku-ŞZ-3Ç
'Kızlar kitap okuyor.'

Aşağıda (37a) ve (37b)'de ise tekil ve çoğul ad, yüklemcil konumda bulunmaktadır:

(37)

- a. No domon-o.
bu.YAL.TEK çocuk-KOŞ.3T.ER
'Bu çocuktur.'
- b. Ni domon-ê.
bu.YAL.ÇOĞ çocuk-KOŞ.3Ç
'Bunlar çocuktur.'

3.3.3. Durum ve Özgüllük

Alanyazında BelÖ'nün üzerinde Durum Öbeği (DurÖ) işlevsel ulamının olduğu ileri sürülmüştür (Kornfilt, 2003; Lamontagne & Travis, 1987; McFadden, 2004). Zazacada yalın durumda eril adlar ve bükünlü durumda eril cansız adlar dışında tüm adlar Durum biçimbirimiyle imlenmektedir. Bu nedenle, AÖ'nün Durumla işaretlenmesinin tümcedeki konumu dışında anlamsal ve söylemsel özelliklerle açıklanması gerektiği açıktır.

Zazacada anlamsal ve sözdizimsel işlevleri kodlayan yalın ve bükünlü olmak üzere iki temel durum vardır. Bir ad özgül ise bükünlü durumla işaretlenmektedir (Todd, 2008; Werner, 2016). Bu iki temel durum dışında, seslenme durumu da kimi adlarla birlikte kullanılmaktadır. Aşağıda, Tablo 1’de cinsiyet ve sayıya göre değişen Durum biçimbirimleri gösterilmektedir:

Tablo 1: Durum Biçimbirimleri

	Eril	Dişil	Çoğul
Yalın	-ø	-e	-i/-y
Bükünlü [+canlı]	-i/-y	-e	-u(n)
[-canlı]	-ø	-e	-u(n)
Seslenme	-o	-ê/-i	-êne

Bükünlü durumda yalnızca [+canlı] özellik taşıyan eril adlarla -i/-y biçimbirimi kullanılırken, [-canlı] özellik taşıyan eril ad, biçimbirimle işaretlenmemektedir. (38a)’da [+canlı] özellik taşıyan *lazek* ‘çocuk’ AÖ’sü bükünlü durumla işaretlenirken, (38b)’de [-canlı] olan *kıtav* AÖ’sü bükünlü durumla işaretlenmemektedir:

(38)

- a. Zü mordem-ø lazek-i be-n-o.
 bir adam-YAL çocuk-BÜK götür-ŞZ-3T.ER
 ‘Bir adam çocuğu götürüyor.’
- b. Zü cinık-e kıtav-ø wan-en-a.
 bir kadın-YAL kitap-BÜK.ER oku-ŞZ-3T.D
 ‘Bir kadın kitap okuyor.’

Ayrıca, Zazacada belirsiz ve özgül-dışı AÖ’ler bükünlü durumla imlenmemektedir (Todd, 2008, s. 39):

(39)

T1 bergir-ø ya ki ostor-ø ram-en-a?

2T.YAL aygır-BÜK ya da at-BÜK sür-GZ-2T

‘Sen aygıra mı yoksa ata mı binersin?’

Belirli bir varlığa gönderimde bulunulduğunda [+canlı] eril adlarda -i/-y, dişil adlarda -e, çoğul adlarda ise -u(n) bükünlü durum biçimbirimleri kullanılmaktadır:

(40)

a. Ey dı kıtav-**i** herin-a-y. (Yalın/Belirsiz)

3T.BÜK.ER iki kitap-YAL.ER satın.al-GEÇZ-3T.ER

‘O iki kitap satın aldı.’

b. O dı kıtav-**u** herin-en-o. (Bükünlü/Belirli)

3T.YAL.ER iki kitap-BÜK.ER satın.al-ŞZ-3T.ER

‘O iki kitabı satın alıyor.’

Alanyazında konuşucu ile dinleyici arasında paylaşılan bilgiye göre kodlanan belirlilik, özgüllük kavramından farklı olarak ele alınmıştır. Belirlilik dinleyiciye göre şekillenirken, özgüllük ise göndergenin konuşucu tarafından bilindiği, dinleyicinin de bildiği varsayıldığı belirli bir varlığa gönderimde bulunulması olarak tanımlanmaktadır (Enç, 1991; Lyons, 1999). [+Belirli] olan bütün göndergelerin özgül olduğu, tüm [-belirli] göndergelerin ise özgül-dışı olmadığı genel kabul gören görüştür. Zazacada bükünlü durum [+belirli] AÖ’ler dışında [+özgül], [-belirli] AÖ’leri de işaretlemek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte, bir AÖ bükünlü durumla işaretlendiğinde, bu AÖ’nün belirli veya özgül olarak yorumlanması gerektiği çıkarımı yapılamamaktadır. Bükünlü durumla imlenen AÖ genel olarak da yorumlanabilir:

(41)

A meste kıtav-u ce-n-a.

3T.YAL.D yarın kitap-BÜK.ÇOĞ al-GELZ-3T.D

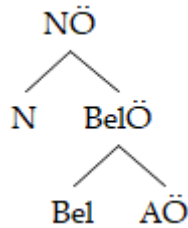
‘O yarın kitap alacak.’

3.3.4. Niceleyiciler

Abney’in (1987) BelÖ Varsayımını ileri sürmesiyle birlikte AÖ ile BelÖ arasında farklı işlevsel ulamların varlığı tartışma konusu olmuştur. Niceleyici, sayı gibi ara işlevsel ulamların olduğu ve bu ulamların her birinin farklı özellikler kodladığı ileri sürülmüştür (Abney, 1987; Cheng & Sybesma, 1999; Giusti, 1991; Ritter, 1991, 1993, 1995; Shlonsky, 1991, 2004; Sportiche, 1988; Szabolcsi, 1994).

Farklı diller üzerine yapılan çalışmalar belirleyicilerin önünde niceleyici birimlerin kullanıldığını ve BelÖ’nün üzerinde Niceleyici Öbeği (NÖ) işlevsel ulamının olduğunu ortaya koymuştur:

(42) Niceleyici Öbeği

Zazacada niceleyici görevinde farklı birimler bulunmakta ve bu birimler arasında anlamsal ve sözdizimsel açıdan farklılıklar bulunmaktadır. *Pêro/têdi, taê, tenê, zof/jede/xeyli* ‘bütün/tüm/hepsi, birkaç/bazı, birkaç/biraz, çok’ niceleyicileri çoğul adlarla birlikte kullanılırken, *her* ‘her’ ve *heme* ‘her/bütün’ niceleyicileri ise tekil adlarla kullanılmaktadır. *Pêro* ‘bütün, tüm’ niceleyicisi dışında tüm niceleyiciler, addan önceki konumda yer almaktadır.

(43)

a.	pêro	domon-i	c.	zof	domon-i
	bütün	çocuk-YAL.ÇOĞ		çok	çocuk-YAL.ÇOĞ
	‘bütün çocuklar’			‘çok çocuk’	
b.	taê	domon-i	d.	her	domon-ø
	birkaç	çocuk-YAL.ÇOĞ		her	çocuk-YAL.TEK.ER
	‘birkaç çocuk’			‘her çocuk’	

‘Her, bütün’ anlamında kullanılan *heme* niceleyicisi Kuzey Zazacasında sınırlı alanlarda kullanılmaktadır:

(44)

a.	heme	çi	b.	heme	kes
	her	şey		her	kimse
	‘her şey’			‘herkes’	

Pêro ‘bütün, tüm’ niceleyicisi ise baş addan önce kullanılmakla birlikte, yaygın olarak baş addan sonra kullanılmaktadır:

(45)

Doman-i pêro ye-n-ê.
çocuk-YAL.ÇOĞ tüm gel-ŞZ-3Ç
‘Tüm çocuklar geliyor.’

3.4. İzafe

Zazacada izafe biçimbirimleri üç lehçeye göre farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, bu üç lehçe Zazacadaki tüm çeşitliliği temsil etmemektedir. Kuzey Lehçesiyle

sınırlandırılan bu çalışmada diğer lehçelerdeki görünümeler sunulacak, fakat bu görünümlere ilişkin detaylı çözümleme yapılmayacaktır.

Zazacada bir AÖ yapısında göstericiler ve sayıların baş addan önce; ad, adıl ve sıfat gibi ulamların ise baş addan sonra geldiği temel sözcük dizilimi aşağıdaki gibidir:

(46)

gösterici + sayı + baş ad + adıl + sıfat

(47)

- a. na çênek-e
bu.YAL.D kız-YAL.D
'bu kız'
- b. na çênek-a pil-e
bu.YAL.D kız-İZ büyük-YAL.D
'bu büyük kız'
- c. ni hirê çênek-ê mın-ê pil-i
bu.YAL.ÇOĞ üç kız-İZ 1T.BÜK-İZ büyük-YAL.ÇOĞ
'bu üç büyük kızım'
- d. kıtav-ê na çênek-a pil-e
kitap-İZ bu.YAL.TEK kız-İZ büyük-YAL.TEK
'bu büyük kızın kitabı'

Yukarıda (47)'deki örneklerde görüldüğü üzere bu dizilimde baş addan sonra gelen ulamlar baş ada izafeyle bağlanmaktadır.

İzafe, Zazacanın tüm ağızlarında bulunmakta ve izafenin aldığı biçimler sözdizimsel işlevlere ve AÖ'nün özgüllüğüne bağlı olarak cinsiyet ve sayıya göre değişmektedir. Baş addan sonra sıfatın geldiği AÖ'deki izafe SÖ izafe, baş addan sonra

ad veya adılın geldiği AÖ'deki izafe ise AÖ izafe olarak tanımlanmaktadır. Todd (2008) izafe yapılarını betimleyici (SÖ izafe), tamlayan (AÖ izafe) ve bağımlı olmak üzere üç grupta sınıflamaktadır. Bağımlı izafe yapısı bugün sadece Güney Zazacasında görülmektedir:

(48)

kûtık-ê emıryan-dê ma

köpek-iz komşu.BÜK-iz 1Ç.BÜK

‘bizim komşumuzun köpeği’

(Todd, 2008, s. 94)

Zazacada AÖ'ler geniş zamanda yalın-bükünlü durumla işaretlenirken, bükünlü durumun ayırıcı bir özellik olduğu geçmiş zamanda ise bükünlü-yalın durumla işaretlenmektedir:

(49)

- a. Cıran-e kıtav-u waz-en-a
komşu-YAL.D kitap-BÜK.ÇOĞ iste-ŞZ-3T.D
'Komşu kitapları istiyor.'
- b. Cıran-e kıtav-i waş-t-i
komşu-BÜK.D kitap-YAL.ÇOĞ iste-GEÇZ-3Ç
'Komşu kitapları istedi.'
- c. Cıran-a mı kıtav-ê malim-i waz-en-a
komşu-iz 1T.BÜK kitap-iz öğretmen-BÜK.ER iste-ŞZ-3T.D
'Komşum öğretmenin kitabını istiyor.'
- d. Cıran-a mı kıtav-ê malim-i waş-t-ø
komşu-iz 1T.BÜK kitap-iz öğretmen-BÜK.ER iste-GEÇZ-3T.ER
'Komşum öğretmenin kitabını istedi.'
- e. Cıran-e na kıtav-ø da-n-a bıra-ê to.
komşu-YAL.D bu.YAL.TEK kitap-BÜK.ER ver-GELZ-3T.D kardeş.BÜK-İZ 2T.BÜK
'Komşu bu kitabı senin kardeşine verecek.'

(49c), (49d) ve (49e)'de görüldüğü gibi bükünlü durum dolaylı nesneyi (indirect object) ve izafe yapısında ikinci adı ya da adılı işaretlemek için de kullanılmaktadır.

Zazacada yalın ve bükünlü durum dışında seslenme durumu (vocative case) ve sadece Güney Lehçesinde bulunan yönelme durumu (allative case) vardır. Yönelme durumu hedefi gösteren özgül, dişil AÖ'leri işaretlemek için kullanılmaktadır (Werner, 2016, s. 21):

(50)

Ma şım o ban-do weş
1Ç git.1Ç o ev-İZ.YÖN güzel
‘O güzel eve gideriz.’

Bükünlü durumda tekil adlarla birlikte *-i/y* (eril) ve *-e* (dişil) durum eki, çoğul adlarda ise lehçelere göre değişen *-a(n)*, *-u(n)* durum ekleri kullanılmaktadır. Ayrıca, Güney Zazacasında adın dişil ve bükünlü olduğu durumda *-er* takısı da kullanılmaktadır. Bununla birlikte, ad özgül-dışı (non-specific) ise tüm lehçelerde bükünlü durum biçimbirimi kullanılmamaktadır (Werner, 2016, s. 9):

(51)

Oyo şı-n-o sük-Ø.
3T.ER git-GELZ-3T.ER şehir-BÜK.D
‘O şehre gidecek.’

Aşağıdaki tablolarda Kuzey, Merkez ve Güney Zazacasındaki izafe yapılarında cinsiyet, sayı, durum ve AÖ’nün özgüllüğüne bağlı olarak değişen izafe biçimbirimleri verilmiştir:

Tablo 2: Kuzey Zazacasında İzafe Biçimbirimleri

		Belirli		Belirsiz	
		SÖ İzafe	AÖ İzafe	SÖ İzafe	AÖ İzafe
Eril	Yalın	-o	-ê	-ê do	-ê dê
	Bükünlü	-ê	-ê	-ê dê	-ê dê
Dişil	Yalın/Bükünlü	-a	-a	-ê da	-ê da
Çoğul	Yalın	-ê	-ê		
	Bükünlü	[un]-ê	[un]-ê		

Sıfat veya adla nitelenen belirsiz bir AÖ'de belirsizliği işaretleyen *-ê* yerine, çekimli izafe ve belirsizliği kodlayan *de* parçacığı da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, Tablo 2'de görüldüğü üzere Keskin (2012, s. 30) ve Paul (2009, s. 566) belirsizliği işaretleyen izafeyi değişmeyen belirsiz sonek *-ê + d-izafe* yapısı olarak kabul etmektedir. D-izafe eril adlarda *do/dê*, dişil adlarda ise *da* biçimini almaktadır.

(52)

- a. bira-ê dê Elif-e est-o
kardeş-BELSİZ İz Elif-BÜK.TEK var-KOŞ.3T.ER
'Elif'in bir erkek kardeşi var.'
- b. wa-ê da Hesin-i est-a
kardeş-BELSİZ İz Hasan-BÜK.TEK var- KOŞ.3T.D
'Hasan'ın bir kız kardeşi var.'

(Keskin, 2012, s. 30)

Tablo 3: Merkez Zazacasında İzafe Biçimbirimleri

		Belirli		Belirsiz	
		SÖ İzafe	AÖ İzafe	SÖ İzafe	AÖ İzafe
Eril	Yalın	-o	-i	-êko	-êki
	Bükünlü	-i	-i	-êki	-eki
Dişil	Yalın/Bükünlü	-a	-ê/ay	-êka	-êka
Çoğul	Yalın	-i	-i		
	Bükünlü	-[on]-ø	-[on]-ø		

Merkez Zazacasında SÖ ve AÖ izafe yapılarında dişil izafe değişmektedir (bkz. Tablo 3). Ayrıca dişil AÖ'lerde bükünlü durum belirtici *-r*, *-er* kullanılmamaktadır. Eril adlarda ise bükünlü durumu işaretlemek için ek kullanmak yerine bir önceki ünlü damaksıllaştırılmaktadır (Werner, 2016):

(53)

gues (dolaysız) 'kulak' -> *guês* (bükünlü)

(Werner, 2016, s. 12)

Werner (2016) konuşma dilinde tüm durumlarda genellikle izafe kullanmak yerine damaksıllaştırmanın tercih edildiğini ve çoğul bükünlü adlarda durum eki kullanılırken, izafenin kullanılmadığını belirtmektedir.

Merkez Zazacasında çoğunlukla belirsiz bir AÖ yew ‘bir’ sözcüğüyle ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, Kürtçeden (Kurmanci) alınan ve ‘bir’ anlamına gelen -yek/-êk biçimbirimi de belirsizliği işaretlemek amacıyla kullanılmaktadır:

(54)

çew dêrd-yek-i min-ê girun-i nî-zun
kimse acı.BÜK-BELSİZ-İZ 1T.BÜK-İZ ağır-BÜK OLUMS-bil.3T.ER

‘Kimse büyük acımı bilmiyor.’

Aynı AÖ’de yew sözcüğü ve -yek/-êk biçimbirimi birlikte de kullanılabilir (Werner, 2016):

(55)

yew merdim-yek pere-y mı tırawiti bi
bir adam.BÜK-BELSİZ para-İZ 1T.BÜK çal.GEÇZ KOŞ

‘Bir adam paramı çaldı.’

(Werner, 2016, ss. 13-14)

Tablo 4: Güney Zazacasında İzafe Biçimbirimleri

		Belirli			Belirsiz		
		SÖ İzafe	AÖ İzafe	Bağımlı İzafe	SÖ İzafe	AÖ İzafe	Bağımlı İzafe
Eril	Yalın	-o	-ê	do	-ên-do	-ên-dê	-ên-do
	Bükünlü	-dê	-dê	dê	-ên-dê	-ên-dê	-ên-dê
Dişil	Yalın	-a	-a	da	-ên-da	-ên-da	-ên-da
	Bükünlü	-[er]-da	-[er]-da	da	-ên-da	-ên-da	-ên-da
Çoğul	Yalın	-ê	-ê	dê			
	Bükünlü	-[an]-dê	-[an]-dê	dê			

Tablo 4'te görüldüğü üzere SÖ izafe *-o*, *-a* ve *-ê* biçimbirimleriyle işaretlenmektedir. Todd'un (2008) Bağımlı izafe olarak kabul ettiği ve kimi kaynaklarda d-izafe olarak bahsedilen izafe yapısında ise *d-* ön ekiyle birlikte aynı biçimbirimlerin kullanıldığı görülür (*-dê*, *-da*, *-dê*). Bağımlı izafe yapısındaki AÖ bükünlü durum yüklenmektedir:

(56)

a.	kûtık-ê	emıryan-dê	ma
	köpek-iz	komşu.BÜK-iz	1Ç.BÜK
	'bizim komşumuzun köpeği'		
b.	kûtık-ê	embaz-an-dê	ey
	köpek-iz	arkadaş-BÜK.ÇOĞ-iz	3T.BÜK
	'onun arkadaşlarının köpeği'		
c.	ma-r-da	to	ra
	anne-BÜK.D-iz	2T.BÜK	YÖNPARÇ
	'senin annenden'		

(Todd, 2008, s. 94)

Yukarıda (56a)'da eril adda izafeden önce durum biçimbirimi kullanılmazken, (56b) ve (56c)'deki çoğul ve dişil adlarda sırasıyla *-an* ve *-(e)r* bükünlü durum biçimbirimleri kullanılmaktadır. Cansız adlarda ise dişil bükünlü durum biçimbirimi genellikle kullanılmamaktadır.

AÖ belirsiz ise addan sonra belirsizliği işaretleyen *-ê(n)* biçimbirimi kullanılmakta ve bu biçimbirimden sonra d- izafe kullanılmaktadır:

(57)

a. roj-ê	b. roj-ên-do	weş
gün-BELSİZ	gün-BELSİZ-İZ	güzel
‘bir gün’	‘güzel bir gün’	

3.5. Zazacada Belirlilik ve Belirsizlik Yapıları

3.5.1. Belirlilik

İki bileşenden oluşan dilsel ifadelerin anlamsal işlevlerinden ilki kılıcı, kaynak, hedef, deneyimci gibi konusal roller iken, ikincisi eski ve yeni bilgi, belirlilik, konu gibi söylemle ilgili bileşenlerdir (Chomsky, 2002). Bir yapıda sözdizimsel ilişkiler kurulurken öğelerin birbiriyle olan anlamsal ilişkileri dikkate alınmakta ve bu ilişkilere göre konusal konumlar yapısal olarak işaretlenmektedir. Diğer yandan, söylemle ilgili bir kavram olan belirlilik ve belirsizlik pek çok dilde ayrı sözlüksel birimler veya bağımlı biçimbirimlerle imlenmektedir. Belirlilik/belirsizlik İngilizcede tanımlıklarla, Farsçada Durumla, Çince de sözdizimsel konumla işaretlenmektedir. Zazacada ise söylem bağlantılı belirlilik/belirsizlik okuması biçimbirimler aracılığıyla açıkça işaretlenmektedir. Buradaki belirlilik kavramı konuşucu ile dinleyicinin hakkında bazı bilgiler paylaştıkları bir varlığa gönderimde bulunmak için kullanılmaktadır (Diesing, 1992; Lyons, 1999; Pesetsky, 1987).

Lyons (1999) belirliliği, özgüllük (specificity) ve tekliğin (uniqueness) dilbilgiselleşmesi olarak tanımlamıştır. Teklik hem konuşucu hem de dinleyicinin bildiği bir göndergeye gönderimde bulunmaktadır. Özgüllüğün ise konuşucunun bildiği ancak dinleyicinin bilmediği bir göndergeye işaret ettiği varsayılmaktadır. Enç (1991) özgüllüğün belirlilikle doğrudan ilişkili olduğunu ve tüm belirli yapıların özgül olduğunu ileri sürmüştür.

Cinsiyet ayrımının olduğu Zazacada adlar, bu ayrıma göre farklı Durum biçimbirimleriyle işaretlenmektedir. Ad öbeklerinde belirli bir dilbilgisel işlevi bulunan biçimbirimler aracılığıyla belirli anlamsal okumalar elde edilmektedir:

(58)

a. Ali-ø sa-u(n) we-n-o. (Belirli)

Ali-YAL elma-BÜK.ÇOĞ ye-ŞZ-3T.ER

‘Ali elmaları yiyor.’

b. Ali-ø sa-ê we-n-o. (Belirsiz)

Ali-YAL elma-BELSİZ ye-ŞZ-3T.ER

‘Ali elma yiyor.’

(58a)’da bükünlü durumla işaretlenen *sa* ‘elma’ AÖ’sü belirli olarak kodlanırken, (58b)’de *-ê* biçimbirimini almış ve belirsiz bir anlam kazanmıştır.

Zazacada bir AÖ, yakın ve uzak gösterme sıfatları veya bunların hiçbiri kullanılmadan belirli ve özgül olarak yorumlanmaktadır. Yakın ve uzak gösterme sıfatları kullanılmadığında bükünlü durum biçimbirimleri kullanılarak AÖ’ler belirli ve özgül olarak imlenmektedir (Werner, 2016, s. 15).

Daha önce bahsedildiği gibi, bir AÖ’de baş ad farklı tür ulamlarla nitelenebilir. Bu durumda, başı adı niteleyen birimler izafeyle birbirine bağlanmakta ve bir AÖ’de birden fazla izafe kullanılmaktadır. Ayrıca, her bir izafe biçimbirimi eklendiği ulamın türüne göre çekimlenmektedir. Tamlayan ve tamlanandan oluşan belirli bir AÖ, sıfat tarafından nitelenebilir. Bu durumda sıfat ulamı daima en sondadır ve izafe biçimbirimi sıfat ulamının hangi sözcüğü nitelediğini göstermektedir (Werner, 2016):

(59)

a. Tamlanan [Tamlayan-Sıfat]

bo-a	şıt-ê	weş-i
koku-İZ.D	süt-İZ.ER	güzel-BÜK

‘güzel sütün kokusu’

b. [Tamlanan Tamlayan] Sıfat

bo-a	şıt-i-ya	weş-e
koku-İZ.D	süt-BÜK-İZ.D	güzel-D

‘sütün güzel kokusu’

(Werner, 2016, s. 22)

Bükünlü durum biçimbirimleri alan AÖ’ler belirli ve özgül olarak kodlanmaktadır. Bununla birlikte, bükünlü durum biçimbirimi almış bir AÖ daima belirliliği ve özgüllüğü kodlamamaktadır. Söz gelimi geniş zamanda nesne konumunda bulunan unsur bükünlü durum biçimbirimini almak zorundadır, ancak anlamsal olarak belirli bir varlığa gönderimde bulunmamaktadır.

3.5.2. Belirsizlik ve -ê Biçimbirimi

Belirli bir varlığa gönderimde bulunmayan AÖ’lerde belirsizlik, -ê biçimbirimiyle imlenmektedir. Ayrıca, belirsiz tekil adlarla *zû* ‘bir’ sayısı da kullanılmaktadır (Keskin, 2012; Todd, 2008). Bununla birlikte, *zû* sayısı addan sonra kullanıldığında belirli bir ada gönderimde bulunmamaktadır (Keskin, 2012, s. 31).

(60)

a. Lazek-ê ye-n-o.

çocuk-BELSİZ gel-ŞZ-3T.ER

‘Bir çocuk geliyor.’

b. A zü qelem-e waz-en-a.

3T.YAL.D bir kalem-BÜK.D iste-ŞZ-3T.D

‘O bir kalem istiyor.’

c. O lazek-o zü berve-n-o.

3T.YAL.ER çocuk-İZ bir ağla-ŞZ-3T.ER

‘O çocuk ağlıyor.’

Tamlama yapılarında da belirsiz ad *-ê* belirsiz biçimbirimiyle işaretlenmektedir. Ad tamlamasında tamlanan konumunda bulunan belirsiz ad, *-ê* belirsiz biçimbirimiyle işaretlenmekte ve daha sonra, adın Durumundan bağımsız olarak cinsiyete göre *dê/da* (eril/dişil) izafe birimi kullanılmaktadır:

(61)

a. Laz-ê dê mordem-i est-o.

oğul-BELSİZ İZ adam-BÜK.ER var-KOŞ.3T.ER

‘Adamın bir oğlu var.’

b. Wa-ê da mordem-i est-a.

kız kardeş-BELSİZ İZ adam-BÜK.ER var-KOŞ.3T.D

‘Adamın bir kız kardeşi var.’

Ad tamlamasında tamlayan konumundaki öge de belirsiz olabilir:

(62)

wayır-a bon-ê

sahip-İZ ev-BELSİZ

‘evin sahibi’

Sıfat tamlamasında ise ad -ê belirsiz biçimbirimiyle işaretlendikten sonra *do/da* (eril/dişil) izafe, adı takip eder. Bununla birlikte, bu yapıda ad eril ve bükünlü durumda ise *do* izafe *dê* biçimini almakta ve sıfat bükünlü durum biçimbirimi -i ile imlenmektedir (Keskin, 2012).

(63)

- a. bon-ê do rındeK
 ev-BELSİZ İZ güzel
 ‘güzel bir ev’
- b. wayır-ê bon-ê dê rındeK-i
 sahip-İZ.BÜK.ER ev-BELSİZ İZ güzel-BÜK
 ‘güzel bir evin sahibi’

(Keskin, 2012, s. 31)

Ancak, birçok ağızda belirsizliği kodlayan -ê biçimbirimi yerine izafe kullanılıp, ardından cinsiyet ve duruma göre değişmeyen *de* belirsizlik birimi kullanılmaktadır (Keskin, 2012, s. 31).

(64)

- a. bon-o de rindek-ø
ev-İZ BELSİZPARÇ güzel-YAL.ER
‘güzel bir ev’
- b. wayır-ê bon-ê de rindek-i
sahip-İZ ev-İZ BELSİZPARÇ güzel-BÜK.ER
‘güzel bir evin sahibi’

Belirsiz eril ve dişil tekil adlar -ê biçimbirimiyle işaretlenirken, çoğul adlarda belirsiz biçimbirim kullanılmamaktadır. Çoğul adlarla belirsizliği kodlamak amacıyla *taê* ‘bazı, birkaç’ niceleyicisi kullanılmaktadır (Selcan, 1998, s. 248).

(65)

- a. Lazek-ê ye-n-o.
çocuk-BELSİZ gel-ŞZ-3T.ER
‘Bir çocuk geliyor.’
- b. Taê lazek-i ye-n-ê.
birkaç çocuk-YAL.ÇOĞ gel-ŞZ-3Ç
‘Bazı çocuklar geliyor.’

4. ZAZACADA BELİRLEYİCİ ÖBEĞİ

Diller, pek çok yönden farklılıklar sergilemektedir. Sözcük dizilişi gibi dillerdeki farklı özellikler, çeşitli ilkelere dayanarak ortaya konmakta ve diller, bu özelliklere göre sınıflandırılmaktadır. Bu bölümde Bošković'in (2012, 2008) tanımlığı olan ve olmayan dilleri karşılaştırarak ileri sürdüğü genellemeler, Zazacada test edilecektir. Bu çerçevede, Zazacada AÖ yapıları incelenecek ve tanımlığın olup olmadığı araştırılacaktır.

Bošković'e (2005a, 2012, 2008) göre tanımlıklar, AÖ yapılarındaki farklılıklarda önemli rol oynamakta, sözdizimsel ve anlamsal birçok ilkeye kaynaklık etmektedir. Bu nedenle Bošković, bu yapıları inceleyerek farklı dillerde tanımlığın olup olmadığını ortaya koymaya çalışmış ve farklı genellemeler ileri sürmüştür.

4.1. Soldan Çıkarma

Bošković'in (2005a, 2005b, 2012, 2008) ileri sürdüğü ve en güçlü genellemelerden biri olan bu ilkeye göre diller, Soldan Çıkarmaya (SÇ) izin verip vermemesine göre farklılaşmakta ve yalnızca tanımlığın olmadığı diller SÇ'ye izin verebilmektedir. Bošković (2008) özellikle Slav ve Latince kökenli dillerin farklılıklar sergilediğini belirtmiş ve açık tanımlığın (overt article) olmadığı Latincenin, SÇ'ye izin vermemesiyle Latince kökenli dillerden farklılaştığını ifade etmiştir. Açık tanımlığın olduğu Bulgarca ve Makedonca gibi dillerde SÇ'ye izin verilmezken, açık tanımlığın olmadığı Sırpça-Hırvatça, Rusça, Lehçe gibi dillerde ise SÇ'ye izin verildiği belirtilmiştir:

(66)

- a. *Novata_i prodade Petko [t_i kola] (Bulgarca)
yeni_i,BEL_i sat.GEÇZ Petko [iz_i araba]

‘Yeni arabayı, Petko sattı.’

- b. Novata kola_i prodade Petko t_i

(Bošković, 2008, s. 2)

(66a)’da görüldüğü üzere tanımlığın olduğu Bulgarcada bir AÖ yapısında solda bulunan üyenin taşınmasına izin verilmemektedir. Tüm AÖ’nün ise sola taşındığı (66b)’de görülmektedir. (66b)’de sola taşınan ögenin, kalan diğer ögeye kuyruk takarak (pied-piping) taşındığı belirtilmiştir (Bošković, 2008).

Tümce düzeyinde evre (phase) olarak kabul edilen öbeklerin yanı sıra adıl öbeklerde de bu tür bir evre olduğu savunulmaktadır. Tümce düzeyinde TümÖ evre olarak kabul edilirken, adıl alanda BelÖ evre olarak kabul edilmektedir. Bošković (2005a) tanımlık olmayan dillerde SÇ’ye izin verilmesini Evre Girimsizliği Koşuluyla (Phase Impenetrability Condition) açıklamış ve AÖ’nün değil, BelÖ’nün evre sınırı olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bošković, yalnızca evrenin GÖS konumuna evre dışına öbek taşıma için erişilebildiğini ve dolayısıyla bir öbeğin yalnızca BelÖ’nün GÖS konumuna taşınması koşuluyla BelÖ dışına taşınabileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca Bošković, AÖ’ye bitişik olan SÖ’nün taşınmasının yerellik ilkesini ihlal ettiğini belirtmiştir.

Bošković’in (2005a) SÇ’ye ilişkin bir diğer açıklaması ise AÖ ve SÖ seçimidir. Tanımlığın olduğu İngilizce gibi dillerde sıfatın tümleci konumunda AÖ bulunurken, tanımlığın olmadığı Sırpça-Hırvatça gibi dillerde adın GÖS konumunda SÖ bulunmaktadır. Bu farklılığın nedeni ise BelÖ’yle açıklanmıştır. Bošković (2005a) SÖ’lerin üye olamayacağını ve dolayısıyla BelÖ’nün olmadığı Sırpça-Hırvatça gibi

dillerde AÖ'nün SÖ'yü yönettiğini ileri sürmüştür. Tanımlığın olduğu İngilizce gibi dillerde ise kurucu olmayan (non-constituent) SÖ'nün öbekten çıkarılıp sola taşınmasına izin verilmediği belirtilmiştir.

Tanımlığı olan diller gibi davranan Zazacanın, AÖ yapısından bir ögenin sola taşınmasına izin vermediği, bununla birlikte tüm AÖ'nün sola taşındığı bir görünüm sergilediği (67a) ve (67b)'de görülmektedir:

(67)

a. *Newe-ø_i Ali-y [arave-o iz_i] ro-t-ø (Zazaca)

yeni-YAL.ER_i Ali-BÜK [araba-iz iz_i] sat-GEÇZ-3T.ER

‘Yeni arabayı, Ali sattı.’

b. Aravo/araveo newe_i Ali iz_i rot

İlk olarak Ross (1967) tarafından ortaya atılan Soldan Çıkarma İlkesine (SÇİ) göre bir AÖ'nün en solunda bulunan öge bu yapıdan çıkarılamaz:

(68)

*Whose_i did you see [t_i father]?

kimin_i YARD 2T görmek [iz_i baba]

‘Kimin babasını gördün?’

İngilizcede tümleçlerin daima sağ konumda bulunmasından dolayı SÇİ'nin yalnızca solda bulunan niteleyici (modifier) ve göstericilerle (specifier) ilgili bir kısıtlama olduğu düşünülmüştür. SÖ ve İÖ'yü AÖ olarak kabul eden Ross'un çözümlemesine göre sol konumda bulunan AÖ, SÖ ve İÖ yapıdan çıkarılamaz:

(69)

*How expensive_i did John buy [an t_i car]?

ne kadar pahalı_i YARD John satın.almak [bir iz_i araba]

‘Ne kadar pahalı bir araba, John satın aldı?’

Bir AÖ’de çizgisel olarak baş-ilk bir görünüm sergileyen Zazacada baş adın sağında bulunan birimlerin yapıdan çıkarılamayacağı aşağıdaki örneklerde görülmektedir:

(70)

- a. Heyder-i lazek-ê cinık-e ber-d-ø
Haydar-BÜK çocuk-iz kadın-BÜK götür-GEÇZ-3T.ER
‘Haydar kadının oğlunu götürdü.’
- b. *Cinıke_i Heyderi [lazekê iz_i] berd.

(71)

- a. Mordem-i çên-a pil-e ber-d-a
adam-BÜK kız-iz büyük-YAL.D götür- GEÇZ-3T.D
‘Adam büyük kızını götürdü.’
- b. *Pile_i mordemi [çêna iz_i] berda.

(72)

- a. Qelem-a ke zar-ê çante-ø de ra yê mın-a
kalem-KOŞ.3T.D TÛM iç-iz çanta-BÜK.ER iç.BÜK YÖNPARÇ iz 1T.BÜK-KOŞ.3T.D
‘Çantanın içindeki kalem benimdir.’
- b. *Ke zarê çante de ra_i [qelem-a iz_i] yê mına.

Ross'un SÇİ'sine göre İngilizcede baş ad ve sıfat ulamının sağında bulunan, tümleç ve eklenti olarak işlev gören İÖ'lere SÇİ uygulanamamaktadır. Fakat, İÖ'lerin yönettiği yapılardan öge çıkarılabildiği gibi İÖ'nün tamamı da sola taşınabilmektedir:

(73)

- a. John went [[two miles] into the woods].
John gir.GEÇZ [[iki mil] i BEL orman]
'John ormana iki mil girdi.'
- b. How many miles_i did John go [t_i into the woods]?
kaç mil_i YARD John girmek [iz_i i BEL orman]
'Kaç mil, John ormana girdi?'
- c. How many miles into the woods_i did John go t_i?
kaç mil i BEL orman_i YARD John girmek iz_i
'Ormana kaç mil, John girdi?'

(Corver, 1990, s. 8)

Ayrıca Ross'un SÇİ'si, bir AÖ'de en solda bulunan ögenin sağ konumunda yer alan ögenin bu yapıdan çıkarılamamasını açıklamamaktadır:

(74)

- *Very pretty_i I saw [John's t_i sister]?
çok sevimli_i 1T gör.GEÇZ [John-TAM iz_i kız kardeş]
'John'un çok sevimli kız kardeşini gördüm.'

Zazacada baş addan sonra gelen tüm birimler AÖ'den çıkarılamamaktadır:

(75)

- a. Ali-ø kıtav-o sur-o qıckek-i waz-en-o
Ali-YAL kitap-iz kırmızı-iz küçük-BÜK.ER iste-ŞZ-3T.ER
‘Ali küçük kırmızı kitabı istiyor.’
- b. *Suro_i Ali [kıtavo iz_i qıckeki] wazeno.
- c. *Qıckeki_i Ali [kıtavo suro iz_i] wazeno.

Ross (1967), bu ilkenin Latince ve pek çok Slav dillerindeki SÇ’yi açıklayamadığını da belirtmiştir:

(76)

- a. Čuju knigu ty čitaješ? (Rusça)
Kimin kitap 2T oku.ŞZ
‘Kimin kitabını okuyorsun?’
- b. Čuju ty čitaješ knigu?

(Ross, 1967, s. 237)

SÇİ’nin oldukça sınırlı bir kısıtlama olması, özellikle özgür sözcük dizilişinin olduğu dillerdeki pek çok görünümü açıklamada yetersiz kalması bu tür taşımalarda farklı tür çözümlemeleri zorunlu kılmıştır.

Corver (1990) SÇ’ye izin vermeyen yapıları Boş Ulam İlkesiyle açıklamaya çalışmıştır. BelÖ Varsayımını kabul eden Corver, SÖ’lerin AÖ’lere eklendiğini ve dolayısıyla taşınamayacağını ileri sürmüş ve taşıma işleminin yalnızca öbek taşımayla mümkün olabileceğini varsaymıştır. Ayrıca Corver’a göre, tamlayan biçimbirimi baş Bel ulamı konumunda bulunmaktadır. Bu nedenle, (77a)’daki tümcenin dilbilgisi dışı olması *whose* ögesinin kurucu olmamasından dolayı taşınamamasındandır:

(77)

- a. *Whose_i did you see [t_i book]?
kimin_i YARD 2T görmek [iz_i kitap]

‘Kimin kitabını gördün?’

- b. Whose book_i did you see t_i?

(Corver, 1990, s. 22)

Yukarıda söz edilen ilkeler dışında artık SÖ önceleme (remnant AP fronting), kopyalama-silme ve evre kuramlarıyla SÇ’nin farklı dillerdeki görünümleri açıklanmaya çalışılmıştır.

4.2. AÖ’den Eklenti Çıkarılması

Bošković (2008) tarafından ileri sürülen ikinci genelleme ise sadece tanımlığın olmadığı dillerde bir AÖ’den eklenti çıkarılmasına izin verilmesidir. Rusça, Sırpça-Hırvatça gibi dillerde bir AÖ’den eklenti çıkarılmasına izin verilirken, tanımlığın olduğu Bulgarcada ise buna izin verilmediği belirtilmiştir:

(78)

*Ot koj grad_i Ivan [srestna momiceta t_i]? (Bulgarca)

i hangi şehir_i Ivan [tanış.GEÇZ kız.ÇOĞ iz_i]

‘Hangi şehirden kızlarla İvan tanıştı?’

İlk olarak Chomsky tarafından 1960’lı yıllarda ileri sürülen A-üstünde-A Kısıtlamasına (A-over-A Constraint) göre hiçbir öge içinde bulunduğu ve kendisiyle aynı ulamdaki daha geniş ulamdan dışarı çıkarılamaz. Diğer bir ifadeyle, bir ulamın bir başka ulam tarafından yönetildiği tekrarlı yapıların dışına ne-taşımanın (wh- movement) dilbilgisi dışı olduğunu ileri sürmüştür:

(79)

* XÖ_i ... [A ... [A ... iz_i ...] ...]

(80)

- a. *What did he know [NP someone who has ___]?
ne YARD 3T tanımak [AÖ birini TÖM sahip.ol.GZ ___]
'___ olan birini tanıyor mu?'
- b. *What did you see the man read [NP the book that was on ___]?
ne YARD 2T görmek BEL adam oku.GEÇZ [AÖ BEL kitap TÖM YARD i ___]
'___ üstündeki kitabı okuyan adamı gördün mü?'

A-üstünde-A Kısıtlaması (80a) ve (80b)'de bir AÖ'den bir AÖ'nün çıkarıldığı tümceler dilbilgisi dışı olarak kabul etmektedir. Birçok dilbilgisi dışı durumu açıklayabilmesine rağmen, bu kısıtlama farklı türden ulamların AÖ yapısından çıkarılmasını açıklayamamış ve ayrıca, (82b)'deki AÖ yapısından AÖ'nün taşınmasına da bir açıklama getirememiştir:

(81)

- *How nice_i do you have [a ____i car]?
ne güzel_i YARD 2T sahip.olmak [bir ____i araba]
'Güzel bir araban var mı?'

(82)

- a. Who_i did he see friends of t_i?
kim_i YARD 3T görmek arkadaş.ÇOĞ İY iz_i

‘Kimin arkadaşlarını gördü?’

- b. John and Mary_i, he saw friends of_i.
John ve Mary_i 3T gör.GEÇZ arkadaş.ÇOĞ iy_i

‘John ve Mary’nin arkadaşlarını gördü.’

(Bošković, 2005a, s. 14)

Daha sonra Ross (1967) farklı yapıları incelemiş ve hiçbir unsurun çıkarılamadığı yapıların olduğunu görmüştür. Ada (island) olarak tanımladığı bu yapıları beş kategori altında sınıflayan Ross’un bu kısıtlamaları, hiçbir ögenin çıkarılamadığı yapılar olan güçlü adalarla (strong islands) ilişkilendirilmiştir. Ross’un (1967) ortaya attığı bu kısıtlamalardan Karmaşık AÖ Kısıtlamasına (Complex NP Constraint) göre bir AÖ’nün yönettiği bir TümÖ’den herhangi bir öge çıkarılamaz. Öbeğin tümleci konumunda bir tümcenin bulunduğu yapılar olan Karmaşık AÖ’lerden bir ögenin çıkarılması dilbilgisi dışı olarak kabul edilmiştir (Ross, 1967, s. 127).

(83)

- a. John knows the person who wrote that book
John tanı.GZ BEL kişi TÜM yaz.GEÇZ o kitap

‘John o kitabı yazan kişiyi tanıyor.’

- b. *Which book_i does John know the person who wrote ____i?
hangi kitap_i YARD John tanımak BEL kişi TÜM yaz.GEÇZ ____i

‘John, hangi kitabı yazan kişiyi tanıyor?’

(83a)'daki ilgi tümceciği Karmaşık AÖ'dür. *That* yalnızca bu Karmaşık AÖ'de kullanılabilen ve bu ada (island) dışına taşınamayacak birimdir. Karmaşık AÖ Kısıtlamasına göre bir AÖ tarafından yönetilen bir tümceden herhangi bir birim bu yapı dışına taşınamaz. Bir AÖ'nün yönettiği bir TümÖ'den çıkarılacak bir ögenin taşınacağı bir konum yani boş değer (gap value) olmadığından bu yapıdan herhangi bir öge çıkarılamamaktadır. TümÖ'nün yönettiği bir yapıdan ise AÖ taşınabilmektedir.

(84)

- a. Bob was wondering whether John met Mary yesterday.
Bob YARD merak.et.GÖRÜNÜŞ TÜM John tanış.GEÇZ Mary dün
'Bob, John'un Mary'yle dün tanışıp tanışmadığını merak ediyordu.'
- b. Who_i did Bob wonder whether John met _____i yesterday?
kim_i YARD Bob merak.etmek TÜM John tanış.GEÇZ _____i dün
'Bob, John'un dün kiminle tanışıp tanışmadığını merak etti mi?'
- c. *When_i did Bob wonder whether John met Mary _____i?
ne zaman_i YARD Bob merak.etmek TÜM John tanış.GEÇZ Mary _____i
'Bob, John'un Mary'le ne zaman tanışıp tanışmadığını merak etti mi?'

Yukarıda (84b)'de *Mary* ögesinin yapıdan çıkarılabildiği, (84c)'de ise *yesterday* ögesinin çıkarılamadığı görülmektedir. Üye ile eklenti arasındaki fark yerleşik tümceden üye çıkarılmasına izin verirken, bu tür bir yapıdan eklenti çıkarılmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Ayrıca, genellikle konu konumu (topic position) olarak kabul edilen tümce başı konumuna Karmaşık AÖ'den konulaştırma amacıyla öge çıkarılmasına izin verilmediği (85)'teki örnekte görülmektedir:

(85)

*That book_i, John knows the person who wrote t_i
o kitap_i, John tanı.GZ BEL kişi TÛM yaz.GEÇZ iz_i
'John, o kitabı yazan kişiyi tanıyor.'

Zazacada eylemin nesnesi konumunda bulunan AÖ taşınabilirken, bu AÖ yapısından eklentinin çıkarılmasına izin verilmemektedir:

(86)

- a. Ali-y kıtav-o ke ser-ê xonça de wen-d-ø
Ali-BÜK kitap-KOŞ.3T.ER TÛM üzeri-İZ masa.BÜK.D YÖNPARÇ oku-GEÇZ-3T.ER
'Ali masanın üzerindeki kitabı okudu.'
- b. Kıtavo ke serê xonça de_i Ali iz_i wend.
- c. *Ke sere xonça de_i Ali kıtavo iz_i wend.

(86a)'daki temel yapıdan *kıtavo ke serê xonça de* AÖ'sü tümce başı konuma taşınabilirken, (86c)'de bu AÖ yapısından eklentinin çıkarılmasına izin verilmemektedir.

Zazacada Karmaşık AÖ yapıları incelendiğinde bir AÖ'nün yönettiği ilgi tümceciğindeki öğelerin bu yapıdan çıkarılamadığı görülmektedir:

(87)

- a. Fatma lazek-o ke so-n-o mektev-ø ey
Fatma.YAL çocuk-KOŞ.3T.ER TÛM git-ŞZ-3T.ER okul-BÜK.ER 3T.BÜK.ER
nas ke-n-a.
tanı-GZ-3T.D
'Fatma okula giden çocuğu tanıyor.'
- b. *Mektev_i Fatma lazeko ke sono iz_i ey nas kena.

Ayrıca, TümÖ'nün yönettiği ilgi tümceciğinden de herhangi bir ögenin çıkarılamadığı (88b)'de görülmektedir:

(88)

- a. M₁ di (ke) Ali ş*i* mektev-ø.
1T.BÜK gör.GEÇZ.1T (TÜM) Ali git.GEÇZ.3T.ER okul-BÜK.ER
'Ali'nin okula gittiğini gördüm.'
- b. *Mektev_i mı di ke Ali ş*i* izi.

4.3. Çalkalama

Bošković (2008) tanımlık ile çalkalama arasında önemli bir ilişki olduğunu ifade ederek sadece tanımlığın olmadığı dillerin çalkalamaya izin verebildiğini ileri sürmüştür. Bošković (2005a) bir dilde BelÖ'nün bulunmamasını çalkalama için önkoşul olarak varsaymıştır. Ayrıca, bir dilde SÇ'ye izin verilmesi o dilde çalkalamaya izin verilip verilmemesiyle açıklanmıştır. Tanımlığın olmadığı Japonca, Türkçe, Hintçe, Korece gibi dillerde tümcenin temel anlamı değişmeden sözcüklerin konumu değişebilmektedir. Aşağıdaki örnekte Japoncada sözcüklerin çalkalandığı, (89a)'dan (89b)'nin türetildiği düşünülmektedir:

(89)

- a. John-ga [Mary-ga sono hon-o katta to] omotteiru.
John-YAL [Mary-YAL bu kitap-BELİRT satın.al.GEÇZ TÜM] düşün.GZ
'John, Mary'nin bu kitabı satın aldığını düşünüyor.'
- b. Sono hon-o_i John-ga [Mary-ga t_i katta to] omotteiru.

(Bošković & Takahashi, 1998, s. 349)

Yukarıda (89b)'deki örnekte çalkalanan *sono hon-o* birimi herhangi bir özelliği kontrol etmek amacıyla taşınmamakta ve dolayısıyla Chomsky'nin (2014) Son Çare (Last Resort) ilkesini ihlal etmektedir (Bošković & Takahashi, 1998). Bošković ve Takahashi (1998) ve Bošković (2004, 2005a, 2008) çalkalamayı açıklamak amacıyla Son Çare ilkesiyle uyumlu bir çözümleme ileri sürmüştür. Buna göre (89b)'deki çalkalanan birim, yüzey yapıda üretildiği konumda bulunmakta ve bu birim üretildiği konumdan θ -rolleri (theta roles) yükleneceği konuma Mantıksal Bileşende (MB [Logical Form]) geri taşınmaktadır:

(90)

YY: [ÇÖ ÇAL .X [ÇÖ Özne_1 E_1 [TümÖ [ÇÖ Özne_2 E_2

MB: [ÇÖ Özne_1 E_1 [TümÖ [ÇÖ Özne_2 E_2 X

Çalkalamaya neden olan ise θ -özelliklerdir. Zorunlu olarak kabul edilen bu taşıma işleminin gerçekleşmemesi durumunda ise türetim bozulmaktadır (Bošković & Takahashi, 1998).

Bošković ve Takahashi (1998) MB taşımada (LF movement) eklentinin çalkalanamamasını ise θ -rol ve Durumla açıklamaktadır. Ana tümcedeki ÇÖ 'ye bitişik konumda, yerinde türetilen eklenti, yerleşik tümcedeki eylemi nitelemek için MB düzeyinde aşağı inmektedir. Ancak eklentiler, ulamlara eklendiğinde yani türetildiği konumda yetkilendirildiğinden taşımayı güdüleyebilecek θ -rol ve Durum özelliğine sahip değildir. Bu özelliklere sahip olmayan eklentinin yerleşik tümcede kontrol etmesi gereken herhangi bir özellik olmadığından Son Çare ilkesi eklentinin yerleşik tümceye taşınmasını engellemektedir (Bošković, 2004; Bošković & Takahashi, 1998).

(91)

- a. Mary-ga [John-ga riyuu-mo naku sono setu-o sinziteiru to] omotteiru.
Mary-YAL [John-YAL i bu teori-BELİRT inan-GZ TŪM] düşün-GZ
'Mary, John'un sebepsiz bu teoriye inandığını düşünüyor.'
- b. *Riyuu-mo naku Mary-ga [John-ga tı sono setu-o sinziteiru to] omotteiru.

Üretici Dilbilgisine göre (91b)'deki yapı, (91a)'da yerleşik tümcedeki eylemi niteleyen eklentinin çalkalanmasıyla türetilmiştir. Ancak çalkalamanın seçimlik, açık bir taşıma işlemi olduğu düşünüldüğünde (91b)'deki yapının dilbilgisi dışı olması sorunludur. Üye konumunda bulunan öğeler tümce dışına çalkalanabilirken (long-distance scrambling), eklentilerin neden tümce dışına çalkalanamadığı araştırma konusu olmuştur. Bošković ve Takahashi'ye (1998) göre, (91b)'de türetildiği konumda bulunan eklenti, MB taşımayı güdüleyecek Durum özelliği ve θ -role sahip olmadığından yerleşik tümceye taşınamamaktadır. Çalkalanan öğenin yorumlandığı konum olan MB'de taşınmasının bir nedeni olması gerektiği belirtilmiştir (Bošković & Takahashi, 1998).

MB taşımayla ilgili bir diğer açıklama ise (92)'de tümce başı konumunda bulunan ve çalkalanan *daremo-ni* NÖ'sünün EÖ'nün tümleci konumunda bulunduğu MB'deki θ -konumuna yani aşağı inmesi gerektiğinden geniş açı (wide scope) alamamasıdır (Bošković & Takahashi, 1998; Bošković, 2004; 2008):

(92)

- Daremo-ni dareka-ga [Mary-ga e atta to] omotteiru.
herkes-YÖN biri-YAL [Mary-YAL tanış.GEÇZ TŪM] düşün.GZ
'Biri, Mary'nin herkesle tanıştığını düşünüyor.'

(Bošković & Takahashi, 1998, s. 354)

Çalkalanan birimlerin MB düzeyinde görülmediğini ileri süren Bošković ve Takahashi'ye (1998) göre Ü- ve Ü'- taşıma gibi bir ayrım da ortadan kalkmaktadır:

(93)

*[Mary to Pam]_i -ni [otagaii-no hahaoya]-ga [John-ga t_i atta to]
[Mary ve Pam]_i-YÖN [birbirleri-TAM anne]-YAL [John-YAL iz_i tanış.GEÇZ TÜM]
omotteiru.

düşün.GZ

'Birbirlerinin anneleri John'un Mary ve Pam'le tanıştığını düşünüyorlar.'

(Bošković & Takahashi, 1998, s. 355)

Üretici Dilbilgisine göre (93)'teki çalkalanan *Mary ve Pam* AÖ'sü, *birbirleri* göndergesine k-buyurmasına rağmen ona bağlanamamaktadır. Çünkü çalkalanan AÖ'nün bulunduğu konum Ü'-konumudur ve bu konumdaki öge, gönderge için uygun bir öncül değildir. Fakat, Bošković ve Takahashi (1998) göre (93)'teki çalkalanan AÖ MB'de EÖ'nün tümleci konumuna taşınmakta ve böylelikle, ana tümcede özne konumundaki *birbirleri* göndergesine k-buyuramamaktadır. Dolayısıyla, Ü/Ü'-konumu ayrımı da ortadan kalkmaktadır.

Çalkalama, dillere özgü parametrelerin yanı sıra evrensel ilkeler ve sınırlamalarla yönetilmektedir. Sözdizimsel, anlamsal ve kullanımsal işlevleri olan çalkalama, söylemsel düzlemde öznellik ile eylemlilik ve ayrıca, eski ile yeni bilginin görünümünü değiştirmektedir. Söylemsel düzlemdeki farklı görünümeler aynı zamanda sözdizimsel ilkelere de bağlıdır. Özgür sözcük dizilişi ve çalkalama üzerine ilk araştırmalarda çalkalama, taban üretimli (base generation) ve sözdizimsel bir işleme olarak iki yaklaşımla açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki olan taban üretimli yaklaşım, dilleri kurulumsal (configurational) ve kurulum-dışı (non-configurational) olarak iki grupta sınıflandırmıştır. Çalkalamanın sözdizimsel bir taşıma işlemi olduğuna ilişkin ilk

çözümlemeler ise Kerstens (1975; aktaran Ruys, 2001) ve De Haan (1979; aktaran Ruys, 2001) tarafından yapılmıştır. Bu çözümlemelerde belirteçlerin konumunun sabit olduğu ve belirtecin soluna yapılan seçimlik bir taşıma işlemi ise çalkalama olarak tanımlanmıştır. Daha sonra, farklı tür çalkalama örneklerinin incelenmesiyle birlikte bu taşımanın Üye (Argument) veya Üye-dışı (Non-argument) taşıma olup olmadığı araştırılmıştır. Bu iki tür taşımanın farklı sözdizimsel özellikleri vardır. Durumla tetiklenen Ü-taşıma (üye taşıma) ve bir öbeğe eklenti olarak Ü'-taşıma olmak üzere iki farklı taşıma gerçekleşmektedir. Ada olarak tanımlanan yapılardan hangi kurucuların çıkarılabileceği, hangilerinin çıkarılamayacağı sözdizim kuramının önemli konularından biri haline gelmiştir.

Sözcük dizilişinde kısıtlamaların bulunduğu Zazacada bir tümcedeki öğeler özgürce yer değiştirememekle birlikte sınırlı çalkalamaya izin verildiği görülmektedir:

(94)

a. Kıtav-ø_i Ali-y iz_i wen-d-ø.

kitap-YAL.ER_i Ali-BÜK iz_i oku-GEÇZ-3T.ER

‘Ali kitap okudu.’

b. *Ali iz_i wend kıtav_i.

c. *iz_i kıtav-ø wen-d-ø çenek-e_i.

iz_i kitap-YAL.ER oku-GEÇZ-3T.ER kız-BÜK

‘Kız kitap okudu.’

(94a)’daki sıfır biçimbirimli *kıtav* AÖ’sü tümce başı konuma taşınabilmektedir. Fakat, *kıtav* AÖ’sünün eylem sonu konumuna taşınması dilbilgisi dışı bir yapı oluşturmaktadır. Ayrıca, (94c)’de açık Durum-yüklü *çenek-e* AÖ’sü de eylem ardı konuma taşınamamaktadır.

4.4. Çalkalama ve Durum

Bošković'in (2005a) çalkalamaya ilişkin bir diğer genellemesi ise yalnızca açık Durum-yüklü dillerde çalkalamanın yapılabileceğidir. Bošković çalkalayan dillerde Durumun, Bel ulamının işlevini gördüğünü ifade etmiştir. Çalkalayan dillerde açık Durum-yüklü ve Durum-yüklü olmayan AÖ'lerde yalnızca açık Durum-yüklü AÖ'lerin çalkalanabildiği belirtilmiştir:

(95)

- a. John-ga dare(-o) nagutta no?

John-YAL kim-BELİRT vur.GEÇZ

'John kimi vurdu?'

- b. Dare-o John-ga nagutta no?

- c. *Dare John-ga nagutta no?

(Saito, 1985'ten aktaran, Bošković, 2005a, s. 45)

(95a) ve (95b)'de açık Durum-yüklü *dareo* ögesi çalkalanırken, Durumun işaretlenmediği (95c)'de çalkalanamamaktadır.

Bununla birlikte, Türkçe AÖ yapılarını inceleyen İşsever (2006) Durum-yüklü olmayan AÖ'lerin (takısız AÖ'ler) sınırlı da olsa çalkalanabildiğini ileri sürmüştür. İşsever, yalnızca Durum-yüklü AÖ'lerin sözdiziminde görünür olması ve böylelikle, taşımaya konu olmasının sınırlı bir açıklama olduğunu, taşıma işleminin Durum özellikleri dışında diğer sözlüksel özellikler tarafından da güdülenebileceğini belirtmiştir. İşsever, taşımayı güdüleyen konu ve odak gibi söylemsel özelliklerin de dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir.

(96)

Ali iz_i okudu kitabı.

(İşsever, 2006, s. 52)

(96)'da *kitap* AÖ'sünün eylem-ardı konuma taşınabilmesi için konu özelliğine sahip olması gerekmektedir (İşsever, 2006).

Zazacada yalın durumda eril adlar ve bükünlü durumda eril cansız adlar dışında tüm AÖ'ler Durumla açıkça işaretlenmekte ve açık Durum-yüklü olmayan eril adlar da taşınabilmektedir. Ancak, Zazacada AÖ'lerin çalkalanmasında sınırlılıklar bulunmakta ve özgür çalkalama yapılamamaktadır. Zazacada AÖ'lerin eylem öncesinde veya eylem ardı konuma taşınmasında İşsever'de (2006) belirtildiği gibi söylemsel özelliklerin rol oynadığı açıktır. Aşağıda (97a)'da sıfır biçimbirimli eril, cansız *kıtav* 'kitap' AÖ'sünün odaklama amacıyla eylem öncesinde taşındığı, (97b)'de ise eylem ardına taşınmadığı görülmektedir:

(97)

- a. Kıtav-ø_i Ali-y iz_i wen-d-ø
kitap-YAL.ER_i Ali-BÜK iz_i oku-GEÇZ-3T.ER
'Ali kitap okudu.'
- b. *Ali iz_i wend kıtav_i.

Aşağıda (98a)'da özne konumunda bulunan ve bükünlü durumla imlenen *çênek-e* AÖ'sü eyleme bitişik konuma taşınırken, (98b)'de eylem ardına taşınamamaktadır:

(98)

a. iz_i kítav-ø çênek-e_i wen-d-ø

iz_i kitap-YAL.ER kÍZ-BÜK_i oku-GEÇZ-3T.ER

‘KÍZ kitap okudu.’

b. *iz_i kítav wend çêneke_i.

4.5. Olumsuzluk Taşıma

Bošković’in (2008, 2012) ileri sürdüğü bir başka genelleme ise olumsuzluğun taşındığı yapılarda güçlü Olumsuz Kutuplanma Birimlerinin (OKB [Negative Polarity Items]) yetkilendirilmesiyle ilgilidir. Buna göre tanımlığın olmadığı dillerde OKB’lerin yetkilendirildiği yerleşik tümceden olumsuzluğun taşınmasına izin verilmezken, tanımlığın olduğu dillerde ise olumsuzluğun taşınabildiği görülmektedir. Olumsuzluğun taşınmasıyla olumsuzlama, yüzey yapıdaki görünümünden daha aşağıdaymış gibi davranmakta ve aynı tümcede güçlü OKB’lerle gerçekleşmektedir. Aşağıdaki tümcelerde OKB aynı tümcede olumsuzlamayı zorunlu kılmaktadır (Bošković, 2008; Bošković & Şener, 2014).

(99)

a. John didn’t leave/*left [NPI until yesterday].

John YARD.OLUMS ayrılmak/*ayrıl.GEÇZ [OKB İ dün].

‘John düne kadar ayrılmadı/*ayrıldı.’

b. John hasn’t/*has visited her [NPI in at least two years].

John YARD.OLUMS/YARD ziyaret.et.GEÇZ onu [OKB İ en az iki yıl.ÇOĞ]

‘John en az iki yıldır onu ziyaret etmedi./*etti.’

(Bošković, 2008)

Üretici Dilbilgisinde olumsuzlamanın yerleşik tümceden ana tümceye taşındığı varsayılmıştır. İlk olarak Fillmore (1963) tarafından olumsuzluğun, yorumlandığı yerleşik tümceden sesletildiği ana tümceye taşındığı ileri sürülerek sözdizimsel bir çözümlemeyle olumsuzluk taşıma açıklanmıştır. Daha sonra Lakoff (1970) ve Prince (1976) tarafından bu sözdizimsel yaklaşım desteklenmiştir. Lakoff (1970) güçlü Kutuplanma Birimlerini sözdizimsel yaklaşım için kanıt olarak göstermiştir. Bununla birlikte, Bartsch (1973) ve birçok araştırmacı bu yaklaşımın tüm yapıları açıklayamadığını ve bu yapılarda anlamsal bileşenin önemli bir rol oynadığını ileri sürmüştür. Horn (1978) ise olumsuzluğun taşındığı eylemleri düşünme, algılama, olasılık, niyet/istem ve yargılama/zorunluluk olmak üzere beş kategori altında sınıflamıştır. Bu sınıflamaya göre *think*, *seem*, *want* gibi eylemler olumsuzluğun taşındığı eylemlerdir:

(100)

a. John doesn't think Mary is here.

John YARD.OLUMS düşünmek Mary KOŞ burada

'John, Mary'nin burada olduğunu düşünmüyor.'

b. John thinks Mary isn't here

John düşün.GZ Mary KOŞ.OLUMS burada

'John, Mary'nin burada olmadığını düşünüyor.'

Olumsuzlamanın sırasıyla ana tümce ve yerleşik tümcede olduğu (100a) ve (100b) aynı anlamı taşımaktadır. Olumsuzluk taşımanın yapılabildiği eylemlerin özellikleriyle ilgili ortaya atılan kuramlardan en önemlisi uzak OKB'lerin yetkilendirilmesiyle ilgilidir. Buna göre, belirli eylemlerle yapılan olumsuzluk taşımada olumsuzlamanın, OKB'lerin yetkilendirildiği yerleşik tümcede olması gerektiğidir. Aşağıda (101)'de yerleşik tümcede kullanılan OKB olumsuzlama gerektirmektedir:

(101)

- a. John doesn't believe [that Mary has visited her
John YARD.OLUMS inanmak [TÜM Mary YARD ziyaret.et.GEÇZ onu
[NPI in at least two years]]
[OKB İ en az iki yıl.ÇOĞ]]
'John, Mary'nin en az iki yıldır onu ziyaret etmediğine inanıyor.'

(Bošković, 2008)

(101)'de ana tümcedeki olumsuzlama, yerleşik tümcedeymiş gibi yorumlanmaktadır. Yerleşik tümcedeki *in at least two years* OKB'si belirsiz bir zamanı ifade etmekte ve kullanıldığı ortamda olumsuzlamayı zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, (101)'de ana tümcede görünen olumsuzlamanın taşındığı varsayılmaktadır.

Olumsuzluğun taşındığı eylemlerin yanı sıra, olumsuzluğun taşınmadığı *claim*, *regret*, *know* gibi eylemler, olumsuzlamayı OKB'lerin bulunduğu yerleşik tümcede zorunlu kılmaktadır (Bošković, 2008; Bošković & Şener, 2014; Gajewski, 2011):

(102)

- a. *John didn't claim [that Mary would leave [NPI until tomorrow]]
John YARD.OLUMS iddia.etmek [TÜM Mary YARD ayrılmak [OKB İ yarın]]
'John, Mary'nin yarına kadar ayrılacağını iddia etmedi.'
- b. *John doesn't claim [that Mary has visited
John YARD.OLUMS iddia.etmek [TÜM Mary YARD ziyaret.et.GEÇZ
her [NPI in at least two years]]
onu [OKB İ en az iki yıl.ÇOĞ]]
'John, Mary'nin en az iki yıldır onu ziyaret ettiğini iddia etmiyor.'

(Bošković, 2008)

(102a) ve (102b)'de olumsuzluğun taşınmadığı *claim* eylemi olumsuzlamanın OKB'lerin yetkilendirildiği yerleşik tümcede gerçekleşmesini gerektirmektedir. OKB'lerin yetkilendirildiği ortam olumsuz bir tümce olduğundan bu tümcedeki olumsuz birim içeren eylem tarafından OKB'lere k-buyurulması gerekmektedir. Olumsuz biçimbirimli eylemin OKB'lere k-buyuramaması durumunda tümce dilbilgisi dışı kabul edilmektedir. OKB'lerin yetkilendirilmesi anlam arakesatine ait bir özelliktir ve dolayısıyla yerleşik tümcede bu birimlerin yetkilendirilmesi gerekir. Bu dağıtım sırasında, ana tümcedeki eylemin yerleşik tümcedeki OKB'yi göremediği düşünülmektedir.

Çekimli tümcelerde olumsuzluk taşımanın incelendiği farklı dillerden araştırmalar tanımlığın olmadığı dillerde olumsuzluğun taşınmadığını, tanımlığın olduğu dillerde ise olumsuzluğun taşınmasına izin verildiğini ortaya koymuştur. Sırpça-Hırvatça, Çekçe, Rusça, Türkçe, Japonca, Çince gibi dillerde tanımlık ve olumsuz taşımanın olmadığı ileri sürülmektedir. Bununla birlikte İngilizce, Almanca, Fransızca, Bulgarca ve İspanyolca gibi dillerde tanımlık ve olumsuz taşımanın olduğu ifade edilmiştir (Bošković, 2008; Bošković & Şener, 2012):

(103)

Ivan ne vjeruje da bog postoji. (Sırpça-Hırvatça)

Ivan OLUMS inan.GZ TÜM Tanrı var.ol.GZ

'Ivan, Tanrının var olduğuna inanmıyor.'

(Bošković, 2008)

(103)'teki tümce OKB testinin başarısız olduğu dillerde bile olumsuzlamanın daha aşağıda yorumlandığını göstermektedir. Japonca, Korece, Türkçe, Rusça ve Çince gibi dillerde de benzer yorumlama yapılmaktadır (Bošković, 2008; Bošković & Şener, 2012). Böylece, daha aşağıdaki tümcede yorumlanan olumsuzlama ve olumsuzluğun

taşınması altında yetkilendirilen güçlü OKB'ler, daha aşağıdaki tümcede yorumlanan olumsuzlama ancak yetkilendirilmeyen güçlü OKB'ler ve olumsuzluk taşımanın gerçekleşmediği eylemler olmak üzere üç ayrımdan söz edilmiştir (Bošković, 2008).

Zazaca yapılar incelendiğinde ise OKB'lerin aynı tümcede olumsuzlamayı zorunlu kıldığı görülmektedir:

(104)

a. Qe keş-i Ali-ø nê-di.

hiç kimse-BÜK Ali-YAL OLUMS-gör.GEÇZ.3T.ER

'Hiç kimse Ali'yi görmedi.'

b. *Qe keş-i Ali-ø di.

hiç kimse-BÜK Ali-YAL gör.GEÇZ.3T.ER

'Hiç kimse Ali'yi gördü.'

(104a)'da *qe kes* 'hiç kimse' OKB'si yetkilendirildiği alanda olumsuzlama gerektirmektedir. Olumsuzlamanın yapılmadığı (104b)'deki tümce dilbilgisi dışıdır. Ayrıca, Zazacada OKB'lerin yetkilendirildiği çekimli yerleşik tümceden olumsuzluğun taşınmasına izin verilmediği (105b)'de görülmektedir:

(105)

a. Mı borzal ker-d-ø ke Ali-y qe kes-ø nê-di-yo.

1T.BÜK düşünce yap-GEÇZ-1T TÜM Ali-BÜK hiç kimse-YAL OLUMS-gör.GEÇZ-3T

'Ali hiç kimseyi görmedi diye düşündüm.'

b. *Mı borzal nê-ker-d-ø ke Ali qe kes-ø di-yo.

1T.BÜK düşünce OLUMS-yap-GEÇZ-1T TÜM Ali-BÜK hiç kimse-YAL gör-3T

'Ali hiç kimseyi gördü diye düşünmedim.'

Chomsky (2008) tam çekimli TümÖ'leri evre ve bu evre başının kız kardeşi konumunda bulunan Zaman Öbeğini (ZÖ) dağıtım alanı olarak kabul etmiştir. Yerleşik tümcenin tamamlanmasının ardından bu öbeğin arakesitlere gönderildiği varsayılmaktadır. Dolayısıyla, (105b)'deki *qe kes* 'hiç kimse' OKB'si ana tümcedeki olumsuz eylem tarafından görülmemekte ve böylelikle, bu yerleşik tümcedeki OKB'ye ana tümcedeki olumsuz eylem k-buyuramamaktadır. Bunun sonucunda tümce anlam arakesitinde bozulmaktadır. Bununla birlikte, (105a)'daki yerleşik tümcede bulunan olumsuz eylem, *qe kes* 'hiç kimse' OKB'sine k-buyurmakta ve tümce anlam arakesitinden geçişmektedir.

4.6. İyelik Yorumu

Bošković (2012) iyeliğin (possessor) yalnızca tanımlığın olduğu dillerde tamamlayıcı önvarsayımı (exhaustivity presupposition) tetikleyebileceğini ileri sürmüş ve tanımlığın olmadığı Japonca, Rusça, Türkçe gibi dillerde tamamlayıcı önvarsayımın bulunmadığını belirtmiştir. Aşağıda (106)'daki İngilizce örnekte Zhangsan'ın tam olarak üç kazağının olduğu önvarsayımı yapılırken, (107)'de Can'ın tam olarak üç bisikleti olduğu önvarsayımı yapılamamaktadır. Can'ın üçten fazla bisikletinin de olabileceği yorumu yapılabilmektedir:

(106)

Zhangsan's three sweaters

Zhangsan-TAM üç kazak-ÇOĞ

'Zhangsan'ın üç kazağı'

(107)

Can-ın üç bisiklet-i

Zazacada ise tamamlayıcı önvarsayımın olduğu (108)'deki örnekte görülmektedir. Bu AÖ yapısında Fatma'nın yalnızca iki kedisi olduğu önvarsayımı yapılmaktadır:

(108)

Dı pısing-ê Fatma

iki kedi-iz Fatma.BÜK

'Fatma'nın iki kedisi'

4.7. Odak Yandaşlığı

Odaklama, dillerde farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Kimi dillerde, odaklanan birim taşınmaktadır. Odaklanan birimin eyleme yandaş/bitişik olma zorunluluğu ise dillere göre değişmektedir. Bošković (2012) yalnızca BelÖ dillerde taşımayla odaklanan birimlerin eyleme yandaş olduğunu belirtmiştir. Buna göre, tanımlığı olan dillerden Bulgarcada odaklanan ögenin eyleme bitişik konumda bulunması gerektiği (109b)'de görülmektedir. BelÖ dillerden olmayan Sırpça-Hırvatçada ise taşınarak odaklanan ögenin eyleme yandaş bir konumda bulunmasının zorunlu olmadığı (110)'daki örnekte görülmektedir:

(109)

a. *KARTINATA Ivan podari na Maria

tablo-BEL (ODAK) Ivan ver-olarak-hediye YÖNPARÇ Maria

'Tabloyu Ivan Maria'ya hediye olarak verdi.'

b. KARTINATA podari Ivan na Maria

tablo-BEL (ODAK) ver-olarak-hediye Ivan YÖNPARÇ Maria

'Tabloyu hediye olarak verdi Ivan Maria'ya.'

(110)

JOVANA (Petar) savjetuje.

Jovan-BELİRT Petar-YAL tavsiyede.bul.GZ.3T

‘(Petar) Jovan’a tavsiyede bulunur.’

Aşağıda (111a)’daki Zazaca örnekte eylem öncesi konumda odaklanan birimin (111b)’de eyleme bitişik olmayan bir konuma taşındığı görülmektedir:

(111)

a. Fatma rê kıtav-ø MI gure-t-ø

Fatma.BÜK için kitap-YAL 1T.BÜK al-GEÇZ-3T.ER

‘Fatma’ya kitabı BEN aldım.’

b. MI_i Fatma rê kıtav izi guret.

4.8. Üstünlük ve Çoklu Ne-Önceleme

Tanımlığın olmadığı öncelenen çoklu-ne (multiple wh-fronting) dillerde üstünlük etkisinin (superiority effect) görülmediği, üstünlük etkisi gösteren dillerde ise tanımlığın olduğu ileri sürülmektedir (Bošković, 2008). Sırpça-Hırvatça, Çekçe, Lehçe, Rusça gibi dillerde tanımlık yoktur. Dolayısıyla üstünlük etkisi görülmemekte ve soru kelimeleri yer değiştirebilmektedir. Bulgarca, Romence, Baskça, Yıdçe’de ise üstünlük etkisinin ve tanımlığın olduğu belirtilmiştir (Bošković, 2008). Aşağıda (112a)’da tanımlığın olduğu Bulgarcadan verilen örnekte üstünlük etkisinin olduğu ve soru kelimelerinin yer değiştiremediği görülürken, (112b)’deki Sırpça-Hırvatça örnekte ise üstünlük etkisi ve tanımlığın olmadığı görülmektedir.

(112)

- a. Koj kogo vizda/*Kogo koj vizda? (Bulgarca)
kim kimi gör.GZ/*kimi kim gör.GZ
'Kim kimi görüyor/*Kimi kim görüyor?'
- b. Ko koga vidi/Koga ko vidi? (Sırpça-Hırvatça)
kim kimi gör.GZ/kimi kim gör.GZ
'Kim kimi görüyor/Kimi kim görüyor'

Sınırlı sözcük diziliminin olduğu Zazaca, *ne*-yerinde bir dil olduğundan bu ilke Zazaca yapılara uygulanamamaktadır. *Ne*-öbeği taşımasının mümkün olmadığı (113b)'de görülmemektedir:

(113)

- a. Kam-ø kam-i vin- en-o?
Kim-YAL kim-BÜK gör-ŞZ-3T.ER
'Kim kimi görüyor?'
- b. *Kami kam vineno?

4.9. Kaynaşık Çiftleme

Bošković'in (2008) ileri sürdüğü bir başka genelleme ise yalnızca tanımlığın olduğu dillerde kaynaşık çiftlemeye izin verildiğidir. Slav dillerinden yalnızca tanımlığın olduğu Bulgarca ve Makedoncada çift kaynaşık kullanılırken, diğer Slav dillerinde buna izin verilmemektedir (Bošković, 2008):

(114)

a. Ivo go napisa pismo. (Bulgarca/Macedonca)

Ivo onu yaz.GEÇZ mektup-BEL

‘Ivo mektubu yazdı.’

b. *Ivan (*ga) napisa pismo. (Sırpça-Hırvatça)

Ivan onu yaz.GEÇZ mektup

‘Ivan onu mektubu yazdı.’

Zazacada kaynaşık çiftlemenin dilbilgisi dışı bir yapı oluşturduğu aşağıda (115b)’de görülmektedir.

(115)

a. Ali mektuv-e nus-n-e.

Ali.BÜK mektup-YAL.D yaz-GEÇZ-3T.D

‘Ali mektup yazdı.’

b. *Ali mektuv-e a nus-n-e.

Ali.BÜK mektup-YAL.D o.YAL.D yaz-GEÇZ-3T.D

‘Ali mektup yazdı.’

4.10. Tamlayan

İngilizce, Almanca, Arapça gibi tanımlığın olduğu dillerin iki adlı tamlayana (adnominal genitive) izin verdiği, bununla birlikte Lehçe, Rusça, Çekçe, Türkçe, Çince gibi tanımlığın olmadığı dillerin buna izin vermediği belirtilmiştir (Bošković, 2008; 2012):

(116)

a. Hannibals Eroberung Roms (Almanca)

Hannibal.TAM fetih Roma.TAM

‘Hannibal’ın Roma’nın fethi’

b. *odkrycie Ameryki Kolumba (Lehçe)

keşif Amerika.TAM Kolumbus.TAM

‘Kolumbus’un Amerika’nın keşfi’

c. * Osmanlılar-ın İstanbul-un feth-i

Zazacada ise iki veya daha fazla tamlayan baş adı niteleyebilir. Aşağıda (117)’de tanımlığı olan diller gibi davranan Zazacada iki tamlayana izin verildiği görülmektedir:

(117)

Feth-ê Osmanic-an’-ê Estamol-i

fetih-iz Osmanlı-BÜK.ÇOĞ-iz İstanbul-BÜK.

‘Osmanlılar-ın İstanbul-un fethi’

4.11. Üstünlük Derecesi

İngilizce, Almanca, Farsça, Bulgarca gibi tanımlığın olduğu dillerde üstünlük derecesi çoklu okumaya (majority reading) izin verirken Türkçe, Çince, Lehçe, Çekçe gibi dillerde üstünlük derecesinde çoklu okumaya izin verilmediğine dikkat çekilmiştir (Bošković, 2008). Aşağıda (118)’deki Almanca ve (119)’daki Slovence örnekte tanımlığın olduğu Almancada çoklu okuma mümkün iken, tanımlığın olmadığı Slovincede çoklu okuma yapılamamaktadır:

(118)

Die meisten Leute trinken Bier

BEL en çok insan.ÇOĞ iç.GZ bira

‘İnsanların yarısından fazlası bira içer.’ (çoklu okuma)

‘Birçok insan diğer içeceklerden daha çok bira içer.’ (çoğul okuma)

(119)

Največ ljudi pije pivo.

en çok insan.ÇOĞ iç.GZ bira

‘Birçok insan diğer içeceklerden daha çok bira içer.’ (çoğul okuma)

‘*İnsanların yarısından fazlası bira içer.’ (çoklu okuma)

Aşağıda (120)’deki Zazaca örnekte ise üstünlük derecesinde yalnızca çoklu okuma yapılabilmektedir:

(120)

zêde mîlet-ø bira-ø sım-en-o

en çok insan-YAL.ER bira-BÜK.ER iç-GZ-3T.ER

‘En çok insan bira içer.’

a. ‘İnsanların yarısından fazlası bira içer.’ (çoklu okuma)

b. ‘*Birçok insan diğer içeceklerden daha çok bira içer.’ (çoğul okuma)

Zazacada çoğul okuma ise *en zêdê/zêdê* ‘en çok’ veya *zêdêri* ‘daha çok’ niceleyicisinin nitelenen addan önce kullanılmasıyla yapılmaktadır. (121)’deki tümcede *zêdêri* niceleyicisi en çok tüketilen içeceğin bira olduğunu göstermektedir:

(121)

Milet-i zêdêri bira-ø sım-en-ê

insan-YAL.ÇOĞ daha çok bira-BÜK.ER iç-GZ-3Ç

‘İnsanlar daha çok bira içer.’

Zazacada çoklu okuma yapılabilmesi, Zazacanın tanımlığı olan diller gibi davrandığını göstermekte ve Zazacada BelÖ’nün varlığını desteklemektedir.

4.12. Niceleyici Açısı

Bošković’in (2012) ileri sürdüğü bir diğer genelleme ise tanımlığın olmadığı dillerde ters açının (inverse scope) olmadığıdır. BelÖ’nün olduğu diller, iki niceleyicinin kullanıldığı tümcelerde ters açiya izin verip vermemesine göre farklılaşmaktadır. (122)’deki İngilizce örnekte nesne konumunda bulunan *everyone* niceleyicisi özne konumunda bulunan *someone* niceleyicisine göre dar veya geniş açı alabilmektedir:

(122)

Someone loves everyone. ($\exists > \forall, \forall > \exists$)

biri sev.GZ herkes

‘Biri herkesi seviyor.’

a. Biri farklı kişileri seviyor. ($\exists > \forall$)

b. Herkes aynı kişiyi seviyor. ($\forall > \exists$)

İngilizcede bu tür bir okuma mümkün iken, pek çok dilde bu tür bir okuma yapılamamaktadır. Aşağıda (123)’teki Zazaca örnek incelendiğinde Zazacanın ters açiya izin vermediği, (123)’te nesne konumundaki *her* evrensel niceleyicisinin geniş açı alamadığı ve her öğrencinin satın aldığı bir kitap olduğu yorumunun yapılamadığı görülmektedir:

(123)

Zü televe-y her kıtav-ø ra hêr-n-o

bir öğrenci-BÜK.ER her kitap-YAL.ER YÖNPARÇ satın.al-GEÇZ-3T.ER

‘Bir öğrenci her kitaptan satın almış.’ ($\exists > \forall, * \forall > \exists$)

a. Bir öğrenci farklı kitaplar satın almış. ($\exists > \forall$)

b. Farklı öğrenciler aynı kitabı satın almış. ($* \forall > \exists$)

Evrensel ve varlıksal niceleyicilerin tümce içindeki konumuna göre farklı okumalar yapılmaktadır. Yukarıda (123)’teki *her* evrensel niceleyicisinin yalnızca özne konumunda bulunması durumunda b’deki okuma yapılabilmektedir:

(124)

Her televe-y zü kıtav-ø hêr-n-o

her öğrenci-YAL.ER bir kitap-BÜK.ER satın.al-GEÇZ-3T.ER

‘Her öğrenci bir kitap satın almış.’ ($\forall > \exists$)

4.13. Karmaşık Olumsuzluk Birimleriyle Olumsuzluk Uyumu

Bošković’in (2012) ileri sürdüğü bir diğer genellemeye göre yalnızca olumsuzluk uyumunun olduğu kimi BelÖ dillerde çoklu karmaşık olumsuzluk öğeleriyle olumsuz okuma yapılamayabileceğidir. Olumsuzluk uyumunun olduğu bazı dillerde olumsuz okuma, karmaşık olumsuzluk birimleri kullanıldığında yapılamamaktadır (Bošković, 2012). (125a) ve (125b)’deki örneklerde İtalyancada olumsuzluk uyumunun bulunduğu, ancak (125c)’de çoklu olumsuzluk birimlerinden birinin karmaşık bir birim olması durumunda çoklu olumsuzluk birimlerinin kullanılmasıyla olumsuzluk uyumunun ortadan kalktığı görülmektedir:

(125)

a. Non ho visto nessuno/nessuno studente. (İtalyanca)

OLUMS YARD gör.GEÇZ hiç kimse/OLUMS öğrenci

‘Herhangi birini/Herhangi bir öğrenciyi görmedim.’ (olumsuzluk uyumu)

b. Nessuno ha letto niente.

hiç kimse YARD oku.GEÇZ hiçbir şey

‘Kimse bir şey okumadı.’ (olumsuzluk uyumu veya çift olumsuzlama)

c. Nessuno studente ha letto nessun libro/niente.

OLUMS öğrenci YARD oku.GEÇZ OLUMS kitap/hiçbir şey

‘Öğrenciler kitap okudu.’ (çift olumsuzlama)

Bošković (2012) yukarıda (125c)’deki örnekte görüldüğü gibi çift olumsuzlama okumasının mümkün olduğunu ve BelÖ dillerin bu açıdan farklılaştığını belirtmiştir. İtalyanca, Fransızca, İspanyolcada çift olumsuzlama okumasının mümkün olduğu, fakat İbranice ve Romencenin olumsuzluk uyumuna izin verdiği ifade edilmiştir. Diğer yandan, olumsuzluk uyumunun olduğu Japonca, Korece, Rusça, Türkçe gibi tüm AÖ dillerde (125c) gibi örneklerde olumsuzluk uyumu okumasına izin verilmektedir (Bošković, 2012).

Birden fazla olumsuzluk biriminin kullanıldığı tümcelerde olumsuz yorumun yalnızca tek bir birimle yapıldığı olumsuzluk uyumu okuması Zazacada yapılamamakta ve birden fazla olumsuzluk biriminin kullanıldığı tümcelerde her bir olumsuzlama birimiyle tümce yorumu yapılmaktadır. Birden fazla olumsuzluk biriminin kullanıldığı tümcelerde ise olumlu okumaya izin verilmemekte yani çift olumsuzlama okuması yapılamamaktadır:

(126)

Qe keş-i kıtav-ø nê-wen-d-ø.

hiç kimse-BÜK kitap-YAL.ER OLUMS-oku-GEÇZ-3T.ER

‘Hiç kimse kitap okumadı.’ (*olumsuzluk uyumu veya çift olumsuzlama)

4.14. Adıl Düşürme

Bir diğer genelleme ise adıl düşürme (radical pro-drop) ile ilgilidir. Buna göre yalnızca tanımlılığın olmadığı dillerde eylem üzerinde kişi-sayı uyumu işaretlenmediği durumlarda özne ve nesne adılının düşürülebildiğidir.

Zazacada eylemler geniş/şimdiki zamanda özneyle, geçmiş zamanda ise nesneyle uyuma girmekte ve eylem üzerinde kişi-sayı uyumu geçmiş zamanda eril adlar dışında daima açıkça imlenmektedir. Açıkça işaretlenmediği durumlarda da özne ve nesne adılı düşürülmemektedir:

(127)

a. Mı kıtav-ø gure-t-ø.

1T.BÜK kitap-YAL.ER al-GEÇZ-3T.ER

‘Ben kitap aldım.’

b. *Kıtav-ø gure-t-ø.

c. Lazek-i ey gure-t-ø

çocuk-BÜK.ER 3T.BÜK.ER al-GEÇZ-3T.ER

‘Çocuk onu aldı.’

d. *Lazek-i gure-t-ø.

4.15. Sayı Biçimbirimi

Bošković (2012) tanımlığın olmadığı dillerde sayı biçimbiriminin seçimlik olabileceğini belirtmiştir. Bu tür dillerde sayı biçimbirimi kullanılmadan da çoğul yorumun yapılabileceği ifade edilmiştir. Zazacada adların çoğul biçimbirimle işaretlenmesi seçimlik değil, zorunludur. Çoğulluğun işaretlenmemesi durumunda ise ad, tekil olarak yorumlanmaktadır. Aşağıda (128)’deki Japonca örnekte sayı biçimbirimi seçimlik iken, (129a) ve (129b)’deki Zazaca örnekte zorunlu olduğu görülmektedir:

(128)

Susumu-ga hon-o yonda. (Japonca)

Susumu-YAL kitap-BELİRT satın.al.GEÇZ

‘Susumu kitap/kitabı/kitapları satın aldı.’

(129)

a. Lüy-e kerg-e tır-t-e.

tilki-BÜK.D tavuk-YAL.D çal-GEÇZ-3T.D

‘Tilki tavuğu çaldı.’

b. Lüy-e kerg-i tır-t-i.

tilki-BÜK.D tavuk-YAL.ÇOĞ çal-GEÇZ-3Ç

‘Tilki tavukları çaldı.’

4.16. Özet

Bu çalışmada, Bošković’in (2012, 2008) tanımlığı olan ve olmayan dillerdeki görünümlere ilişkin genellemeleri Zazacaya uygulanmış ve Zazacanın genel olarak BelÖ diller gibi davrandığı ortaya konmuştur.

Zazaca soldan çıkarma, AÖ'den eklenti çıkarma, iyelik yorumu, iki veya daha fazla tamlayana izin verme, üstünlük derecesi, adıl düşürme ve sayı biçimbirimi özellikleriyle BelÖ diller gibi davranmaktadır. Ayrıca, olumsuzluk uyumunun tüm BelÖ dillerde olmadığı düşünüldüğünde bu özelliğiyle de Zazacanın BelÖ dillere benzer olduğu söylenebilir. Çizgisel olarak baş-ilk bir görünüm sergileyen Zazacada bir AÖ'den herhangi bir birimin taşınmasına izin verilmemektedir. İyelik, tamamlayıcı önvarsayımı tetiklemekte ve yalnızca tek bir yorumu mümkün kılmaktadır. Zazacada tamlama yapısında birden fazla tamlayan kullanılabilmekte ve her bir tamlayan, baş adı niteleyebilmektedir. Bunun yanı sıra, Zazacada üstünlük derecesinde çoklu okuma yapılabilmektedir. Tanımlığın olmadığı dillerde sayı biçimbiriminin işaretlenmesi seçimlik iken, Zazacada zorunlu olması Zazacanın tanımlık dillerle benzerlik sergilediğini göstermektedir.

AÖ dillerde gözlemlenen bir özellik olan eylem üzerinde kişi-sayı uyumunun işaretlenmemesi durumunda özne ve nesne adılının düşürülmesine Zazacada izin verilmemektedir. Bu özellik yalnızca geçmiş zamanda eril adlara uygulanabilmekte ve adıl düşürülememektedir.

Sözcük diziliminde genel olarak belirli kısıtlamaların olduğu Zazacada, özgür sözcük dizilimi söz konusu değildir. Zazacada tüm adlar Durum biçimbirimleriyle imlenmekte ve açık Durum-yüklü olmayan eril AÖ'ler de çalkalanabilmektedir.

Zazaca, OKB'lerin yetkilendirildiği yerleşik tümceden olumsuzluğun taşınmasına izin vermemesiyle, tanımlığın olmadığı diller gibi davranırsa da tanımlık dillerde de farklı görünümeler söz konusudur.

Olumsuzluk uyumunun bulunduğu bazı tanımlık dillerde olumsuzluğu belirten iki veya daha fazla birimin kullanılması durumunda tek bir birimle olumsuzlama yorumu yapılmaktadır. Ancak, olumsuzluk uyumu tüm tanımlık dillerde gözlemlenen bir özellik

değildir. Bu nedenle, Zazacanın bu özellik bakımından da tanımlığı olan dillerdeki görünümü sergilediği söylenebilir.

Tablo 5: Tanımlığı Olan ve Olmayan Dillerin Özellikleri

Özellikler	–Tanımlık dilleri	+Tanımlık dilleri	Zazaca
Soldan çıkarma	var	yok	yok
AÖ'den eklenti çıkarılması	var	yok	yok
Çalkalama	var	yok	var (sınırlı)
Çalkalama ve durum	var	yok	var (sınırlı)
Olumsuzluk taşıma	yok	var/yok	yok
İyelik yorumu	yok	var	var
Odak yandaşlığı	yok	var	yok
Üstünlük ve çoklu ne-önceleme	yok	var	yok
Kaynaşık çiftleme	yok	var	yok
Tamlayan	yok	var	var
Üstünlük derecesi	yok	var	var
Niceleyici açısı	yok	var	yok
Karmaşık olumsuzluk birimleriyle olumsuzluk uyumu	yok	var/yok	yok
Adıl düşürme	var	yok	yok
Sayı biçimbirimi	var	yok	yok

Bu bilgiler ışığında sonraki bölümde, Zazacada SÖ ve AÖ izafe yapılarının türetimi incelenerek hiyerarşik yapıda belirli ve belirsiz yapıların görünümü ortaya konacaktır.

5. ZAZACA İZAFE YAPILARININ SÖZDİZİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

İzafe Farsça, Beluçi, Gilaki, Kürtçe, Zazaca gibi pek çok İran dilinde bulunmaktadır. Ayrıca, Türkçe AÖ yapılarında da bulunduğu ve üçüncü kişi işaretçisi olarak kabul edilen -(s)I biçimbiriminin izafe işlevi gördüğü ileri sürülmektedir (Erbasi & Gündoğdu, 2017).

Tamlama yapılarında kullanılan izafe, öbek başı olan ve solundaki sözcüğe eklenen işlevsel bir ulam olarak kabul edilmektedir (Toosarvandani & Van Urk, 2012; Kahnemuyipour, 2014, 2016). Kendisinden sonra gelen birimleri başa ada bağlayan izafe, bu birimlere k-buyurarak AÖ yapısında önemli bir rol oynamaktadır.

5.1. İzafe Öbeği

İzafenin AÖ yapılarındaki işlevi birçok çalışmanın konusu olmuş ve Zazacada da AÖ yapısında izafenin rolü araştırılmıştır. Toosarvandani ve Van Urk (2012) Zazacada AÖ yapılarını inceleyerek, izafenin kendisinden sonra gelen birimle bir öge oluşturduğunu eksiltme (ellipsis) ve sıralama (coordination) testleriyle kanıtlamıştır. Buna göre, izafenin kendisinden sonra gelen birimle öge oluşturmaması durumunda iki sıralı adın her birinin izafeyle işaretlenmesi gerekmektedir (Toosarvandani & Van Urk, 2012). Ancak, bu durumun Zazacada mümkün olmadığı ve izafeyi takip eden birimin ad veya sıfat olmasının bu durumu değiştirmedeği vurgulanmıştır. Aşağıda (130a) ve (130b)'de o 've' bağlacının kullanıldığı iki sıralı adın birbirine izafeyle bağlanması dilbilgisi dışı bir yapı oluşturmaktadır:

(130)

- a. Ez [kıla(*=yê) o palto=yê sia]=i vin-en-a.
1T.YAL [şapka=iz ve palto=iz siyah]=BÜK.TEK.ER gör-ŞZ-1T
'Siyah şapka ve paltoyu görüyorum.'
- b. Ez [kıla(*=yê) o palto=yê Alik=i] vin-en-a.
1T.YAL [şapka=iz ve palto=iz Ali=BÜK.TEK.ER] gör-ŞZ-1T
'Ali'nin şapkasını ve paltosunu görüyorum.'

(Toosarvandani & Van Urk, 2012, s. 4)

Bu görünümlerden hareketle, Toosarvandani ve Van Urk (2012) izafenin baş adla öge oluşturmadağını ve dolayısıyla, kendisini takip eden birimle öge oluşturmadağı gerektiğı çıkarımının yapılabileceğini belirtmiştir.

Ayrıca, izafenin kendisini takip eden birimle öge oluşturduğuna ilişkin bir diğer sav ise eksiltmenin BelÖ içinde gerçekleştiğinde izafenin silinmemesidir (Toosarvandani & Van Urk, 2012). Aşağıda (131)'deki AÖ, arkasında bir niteleme sıfatını bırakarak silinmiştir:

(131)

- Ez kutik-an-ê Alik-i-ra [ju-o gırs] vin-en-a.
1T.YAL köpek-ÇOĞ-iz Ali-BÜK.ER.TEK-i [bir-iz büyük] gör-ŞZ-1T
'Ali'nin köpeklerinden büyük olan bir tanesini görüyorum.'

Yukarıda (131)'deki örnekte izafenin, baş adla öge oluşturmadağı durumunda baş adla birlikte silinmesi gerekirdi. Fakat, izafe silinmemiş ve *ju* (bir) belirsiz tanımlığına eklenmiştir (Toosarvandani & Van Urk, 2012).

Toosarvandani ve Van Urk'e (2012) göre izafe, kendisinden sonra gelen adcıl birimlerle öge oluşturmadağı ve İzÖ (İzafe Öbeğı) olarak yansımaktadır. Bu tezde,

Toosarvandani ve Van Urk'ün (2012) görüşü benimsenerek Zazacada AÖ yapılarında İz işlevsel ulamının olduğu, bu ulamın taşımayı tetikleyen özelliğe sahip olduğu ve İzÖ olarak yansıdığı ileri sürülecektir.

5.1.1. SÖ İzafe

Evrensel olarak bir ad öbeğinde baş addan önce ve sonra olmak üzere iki tür sözcük dizilimi kabul edilmektedir. Zazaca ad öbeğinde sözcük dizilimi ile izafe arasında bir bağıntı bulunmaktadır. SÖ-AÖ diziliminde AÖ'nün niteleyici SÖ'nün üstünde bir konuma taşınmasını tetiklediği düşünülen izafenin, ad öbeği yapısında önemli bir rol oynadığı ileri sürülmektedir (Kahnemuyipour, 2014, 2016; Toosarvandani & Van Urk, 2012). Zazacada AÖ öbek yapısının gösterici ve sayının altında bir konumda bulunduğu sözcük dizilimi (132)'de gösterilmektedir:

(132)

ni dı sa-ê sur-i
bu.YAL.ÇOĞ iki elma-iz kırmızı-D.ÇOĞ
'bu iki kırmızı elma'

Kayne (1994) Çizgisel Örtüşme Beliti yaklaşımıyla baş-sonlu bir öbeğin, başa bakışsız k-buyurduğu bir konuma tümleci taşımasıyla türetildiğini ileri sürmüştür. Biberauer ve diğerleri (2014) ise çizgisel taşıma (linearization movement) adını verdikleri bir tür öbek taşıma ileri sürmüşlerdir. Kayne'in Çizgisel Örtüşme Belitinden de yararlanarak baş-son bir yapının başının taşımayı tetikleyen bir özellik taşıdığını iddia etmişlerdir. Bu özellik, başın GÖS konumuna başın kardeşinin taşınmasını sağlamaktadır.

Evrensel olarak temel bir sözcük dizilişinin olduğunu ve taşıma işlemleriyle farklı görünümlerin türetildiğini ileri süren Kayne'in Çizgisel Örtüşme Belitinden esinlenen Cinque (2005, 2010) dillerdeki AÖ yapısını açıklamak amacıyla bu yapıda adların

çizgisel olarak sonda bulunduğunu ileri süren bir öneri geliştirmiş ve bir ad öbeğinin sırasıyla gösterici, sayı, sıfat ve ad olmak üzere dört temel unsurdan oluştuğunu belirtmiştir. Taşıma işlemi olmaması durumunda yapı gösterici < sayı < sıfat < ad şeklinde bir görünüm sergilemektedir. Cinque (2005) bu görünümdeki değişikliğin iki şekilde gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Bunlardan ilki sıfat, sayı ve göstericilerin GÖS konumunda bulunduğu her bir İşÖ'nün (İşlevsel Öbek) üstünde bulunan UÖ'nün GÖS konumundan GÖS konumuna AÖ'nün taşınmasıyla elde edilen görünümdür. İkincisi ise, AÖ'nün onu yöneten tüm ulamlara kuyruk takarak kartopu şeklinde sırasıyla her bir GÖS konumuna bu ulamları taşınmasıyla ters bir görünümün elde edilmesi biçimindedir:

(133)

a. [Gös [Sayı [Sıfat [Ad]]]]

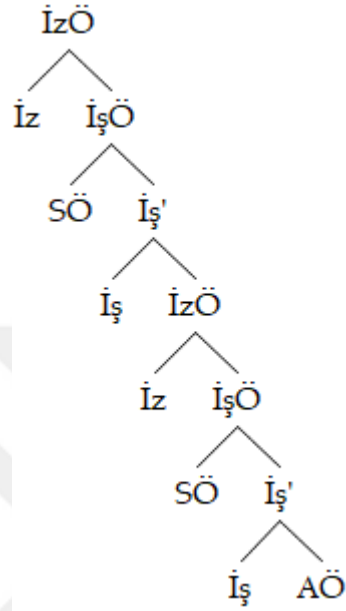
b. [[[[Ad] Sıfat] Sayı] Gös]

Böylelikle, çizgisel olarak adın sonda yer aldığı bir yapıdan kartopu şeklinde öbeğin tümlecin soluna taşınmasıyla doğru dizilimin elde edildiği ileri sürülmüştür. AÖ, taşıma işleminin kaynağı olarak kabul edildiği için odak, vurgu gibi unsurlar dışında AÖ olmadan hiçbir ulam taşınmamaktadır. Dizilim gösterici < sayı < ad < sıfat şeklinde olduğunda sadece AÖ öbek yapısı SÖ'nün üzerinde bir konuma taşınmaktadır.

Bu çalışmada, dizilimde baş adın ilk konumda bulunduğu bir görünüm sergileyen Zazaca BelÖ yapılarının da çizgisel olarak baş adın sonda yer aldığı bir yapıdan elde edildiği savunulacaktır. Bu yapılarda izafe, ad ve addan sonra gelen unsurları içine alan önemli bir ulamdır. Atlamaz (2016) İşÖ'nün GÖS konumunda bulunan her bir üye veya niteleyicinin UÖ tarafından yönetildiğini, UÖ'nün adın özelliğinin taşımayla aktarıldığı genişleyen AÖ'de önemli bir rol oynadığını ve Kurmanci izafe yapılarındaki cinsiyet uyumunun UÖ'nün varlığını desteklediğini belirtmiştir. Zazaca izafe yapılarında da adın cinsiyet ve sayı uyumu taşımayı tetiklemektedir. Cinque'nin (2005, s. 317) AÖ'nün

üstünde bulunan işlevsel ulamların GÖS konumunda hangi niteleyicilerin birleşebileceğini gösteren yapıyı Zazacada bir ad öbeği yapısına uyarlarsak genişleyen adcıl yansımada her bir işlevsel ulamın İzÖ tarafından yönetildiği bir yapı elde edebiliriz:²

(134) İzÖ Yapısı (Cinque, 2005'ten uyarlanmıştır.)

Baş adın sonda bulunduğu bir yapıdan baş adın ilk konumda bulunduğu bir yapının elde edildiğinin varsayıldığı aşağıdaki Zazaca SÖ izafe yapısında ad, önce işlevsel ulamla birleşmekte ve daha sonra, işlevsel ulam GÖS konumundaki SÖ'yle birleşmektedir. Ardından BelÖ ile birleşen izafenin GÖS konumuna AÖ taşınmaktadır:

(135)

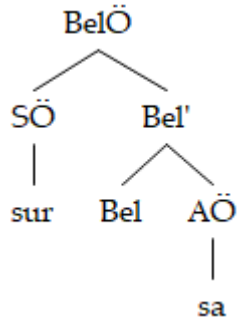
sa-ê sur-i

elma-iz kırmızı-D.ÇOĞ

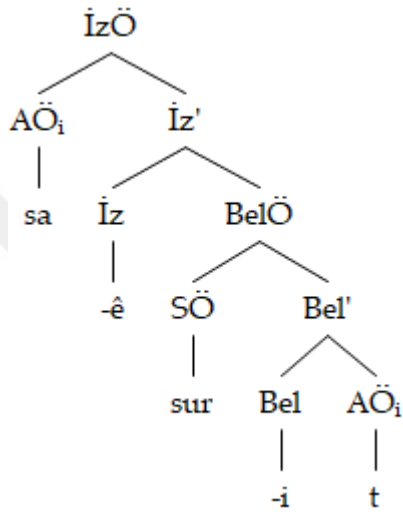
‘kırmızı elmalar’

² Bu çalışmada, Cinque (2005, 2010) temel alınarak izafe yapısında baş adı takip eden sıfatlar, öbek olarak kabul edilmiş ve AÖ'nün üstünde bulunan işlevsel ulamın GÖS konumunda birleştiği ileri sürülmüştür.

(136)

(137)

Bu çözümlemeye göre izafe, AÖ'nün taşınmasını tetikleyen işlevsel bir ulam ve Uyum özelliklerini sergileme eğilimindedir (Atlamaz, 2016; Kahnemuyipour, 2014, 2016). AÖ, baş İz'in taşımayı tetikleyen özelliğinden dolayı İzÖ'nün GÖS konumuna taşınmakta ve böylelikle SÖ'nün solunda bir konuma yerleşmektedir. (137)'de izafe, φ-özelliklerini yüklenmek için AÖ ile Uyuma girmektedir. Uyum aracılığıyla AÖ, eşleşen özellikleri izafeye yüklemektedir. Uyumun, taşıma işleminin bir parçası olduğunu dikkate alırsak, İz ile AÖ arasındaki Uyum AÖ'nün İzÖ'nün GÖS konumuna taşınmasıyla beraber gerçekleşecektir. Özetle, İz ile AÖ arasındaki bu Uyum ilişkisi AÖ'nün SÖ'nün üstünde bir konuma taşınmasında önceliğe sahip olmasını gerektirmektedir.

Niteleyicinin addan önce geldiği yapılarda ise izafe kullanılmamakta ve AÖ taşınmamaktadır. Bu durum, izafenin AÖ'nün taşınmasını tetikleyen bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir:

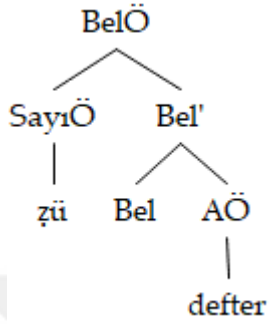
(138)

zü defter-ø

bir defter-YAL.ER

‘bir defter’

(139)

Bu yapıda, AÖ’nün taşınmasını tetikleyen bir özellik olmadığı düşünülmekte ve AÖ, SayıÖ’nün altında ilk birleştiği konumda kalmaktadır.

Adın birden fazla sıfat tarafından nitelendiği yapılarda türetim yinelenmektedir. İlk olarak, yeni sıfat (SÖ) İzÖ’nün üstünde daha yukarıda bulunan BelÖ’nün GÖS konumunda birleşmektedir. Daha sonra, AÖ kartopu taşımayla daha yukarıya, yeni izafe ulamının GÖS konumuna taşınmaktadır:

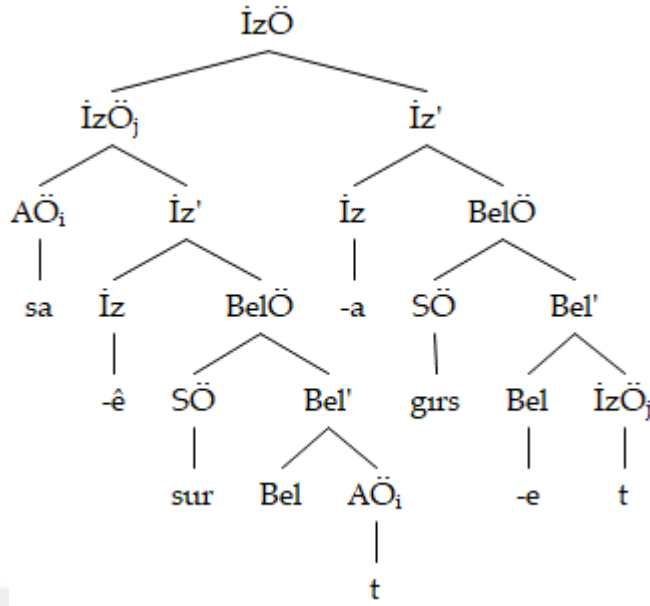
(140)

sa-ê sur-a gırs-e

elma-iz kırmızı-iz büyük-BÜK.D

‘büyük kırmızı elma’

(141)

Bu yapıya göre AÖ'nün tüm niteleyicilerin solunda bulunması gerekir. Dizilimde AÖ'nün en sağda bulunduğu temel yapıdan en solda bulunduğu yapıyı elde etmek için AÖ'nün önce *sur* 'kırmızı' SÖ'sünün üstüne ve daha sonra da AÖ+SÖ'den oluşan İzÖ'nün ikinci sıfat olan *gırs* 'büyük' SÖ'sünün üstüne taşınması gerekmektedir. AÖ, niteleyicilerin sırasını değiştirerek ve en sonunda da izafenin GÖS konumuna tüm yansımayı taşıyarak onu yöneten tüm ulamları kendisiyle birlikte taşır.

İzafenin SÖ'nün soluna AÖ'nün taşınmasını tetiklediği SÖ izafe yapısı, AÖ'nün geçtiği ulamlara kuyruk takarak kartopu taşımayla türetilmektedir.

5.1.2. AÖ İzafe

Zazacadaki bir diğer izafe yapısı ise AÖ izafedir. SÖ izafe daima SÖ'den önce kullanılırken, AÖ izafe ise daima bükünlü durumda olan BelÖ'den önce gelmektedir:

(142)

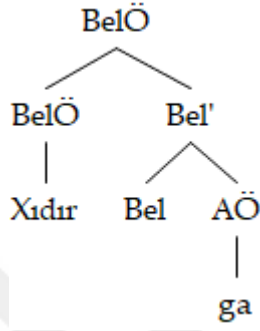
ga-yê Xıdır-i

öküz-iz Hıdır-BÜK.ER

'Hıdır'ın öküzü'

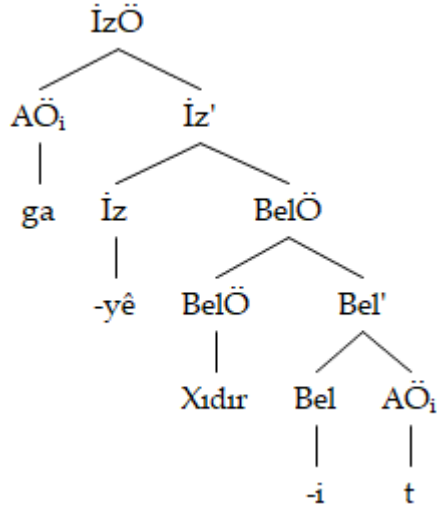
Özel adların BelÖ'ler olduğu varsayımından hareketle (142)'de özel ad Hıdır, *ga* 'öküz' sözcüğünü niteleyerek bir SÖ ile benzer işlev gören BelÖ'dür. SÖ izafe yapısındaki SÖ gibi bu BelÖ'nün de *ga* 'öküz' AÖ'sünün üzerinde BelÖ'yle birleştiği varsayılmaktadır:

(143)

SÖ izafe yapısının türetimine benzer şekilde bu izafe yapısında da *ga* 'öküz' AÖ'sü İzÖ'nün GÖS konumuna taşınmadan önce izafe ulamı, BelÖ'yle birleşmektedir:

(144)

Zazacada birden fazla sıfatın kullanıldığı yapılarda bu öğelerin diziliminde herhangi bir kısıtlama bulunmazken, İyelik özelliğinin bulunduğu yapılar farklılaşmaktadır. Bu tür bir yapıda tamlayan daima baş ada daha yakın bir konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu iki işlevsel başın diziliminde sınırlılığın olduğu varsayılmaktadır:

(145)

a. Ez laz-ê Hesên-i-ê pil-i nas ken-un-e.

1T.YAL oğul-iz Hasan-BÜK.ER-iz büyük-BÜK.ER tanı-GZ-1T

‘Hasan’ın büyük oğlunu tanıyorum.’

b. *Ez lazê pilê Heseni nas kenune.

AÖ izafe yapısında izafe, baş adın ϕ -özellikleri ile uyuma girmesine rağmen, tanıyan konumunda bulunan adın Durum özelliğini yüklenmektedir. Böylelikle, daima bükünlü durumla işaretlenmektedir:

(146)

Ga-yê Fatık-e vas we-n-o.

öküz-iz.BÜK.ER Fatma-BÜK.D ot ye-ŞZ-3T.ER

‘Fatma’nın öküzü ot yiyor.’

Bu yapıda *Fatık* BelÖ’sü, Durum özelliği taşıdığından öncelikle izafe ulamı k-buyurduğu BelÖ’yle Uyuma girerek bükünlü durum yüklenmektedir. Zazacada bükünlü durumla işaretlenen üyelerin ϕ -özelliklerine erişilemediği düşünüldüğünden, BelÖ’nün ϕ -özellikleri izafeye kopyalanamamaktadır (Toosarvandani & Van Urk, 2012). K-buyurduğu alanda bu özelliği bulamayan izafe ulamı yön değiştirerek, baş adın ϕ -özelliklerini yüklenmek için yukarı doğru sondaj yapmaktadır. Bu durum, Zazaca ad öbeği yapısında Uyumun çift yönlü olduğunu göstermektedir.

5.1.3. İzafe Yapılarında Belirlilik/Belirsizlik

Üçüncü bölümde Zazacada belirli/belirsiz yapıların nasıl işaretlendiğinden söz edilmiştir. Bu bölümde ise bu yapılardaki hiyerarşik ilişki incelenerek Zazaca ad öbeği yapılarının Bel işlevsel ulamıyla yönetildiği desteklenecektir.

İngilizce, Almanca gibi dillerde bağımsız biçimbirimler aracılığıyla BelÖ belirli veya belirsiz olarak kodlanmaktadır. BelÖ diller gibi davranan Zazacada ise belirsizlik bağımlı birim -ê ile işaretlenmektedir. Durum biçimbirimleriyle işaretlenen bir AÖ ise belirli olarak yorumlanabilir. Bu durum, AÖ'nün üzerinde BelÖ ulamının olduğu varsayımını desteklemektedir. Çünkü bu birimler, ad öbeğinin belirli/belirsiz olduğu bağlamsal bilgisini de vermektedir:

(147)

a. Çênek-a mordem-ê se-n-a mektev-ø.

kız-İZ.BÜK.D adam-BELSİZ git-ŞZ-3T.D okul-BÜK.ER

‘Bir adamın kızı okula gidiyor.’

b. Çênek-a mordem-i se-n-a mektev-ø.

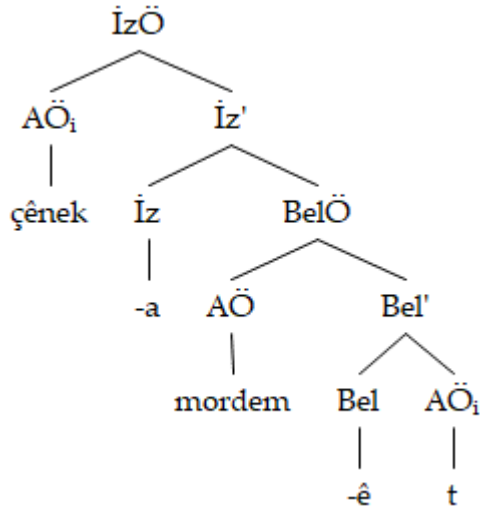
kız-İZ.BÜK.D adam-BÜK.ER git-ŞZ-3T.D okul-BÜK.ER

‘Adamın kızı okula gidiyor.’

(147a) ve (147b)’deki izafe yapısının özne konumunda bulunarak üye işlevi görmesi BelÖ işlevsel ulamının öbeği yönettiğini göstermektedir. Longobardi (1994) ve Szabolcsi (1994, s. 214) AÖ’nün üye konumunda bulunması durumunda AÖ’nün üstünde Bel ulamının olduğunu ileri sürmüşlerdir. Diğer bir deyişle, bir AÖ’nün üye konumunda bulunmasını sağlayan Bel ulamıdır (Aboh & DeGraff, 2014; Chierchia, 1998; Ghomeshi, 1997). Bu durumda, Zazacada AÖ’lerin BelÖ işlevsel ulamıyla yönetildiği ve Bel işlevsel ulamının üye konumunda bulunmayı sağladığı varsayılabilir.

Yukarıda (147a)’daki *çêneka mordemê* ‘bir adamın kızı’ tamlama yapısı hiyerarşik yapıda aşağıda (148)’deki gibidir:

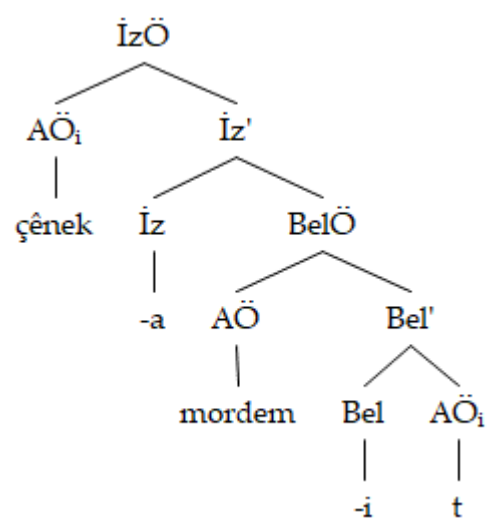
(148)

(148)'deki belirsiz $Bel\ddot{O}$ yapısında Bel ulamının başı konumunda $-ê$ belirsiz tanımlığının olduğu ileri sürülebilir. $A\ddot{O}$ İzafe yapısının türetiminde de belirtildiği gibi izafe ulamı taşımayı tetiklemekte ve $\dot{c}enek$ 'kız' $A\ddot{O}$ 'sü $\dot{I}z\ddot{O}$ 'nün GÖS konumuna taşınmaktadır.

Zazacada yalın durumda eril ve bükünlü durumda cansız eril adlar dışında tüm adlar Durumla işaretlenmektedir. Cinsiyet ve sayıya göre değişen Durum biçimbirimleriyle imlenen adlar belirli veya genel olarak yorumlanabilir. Bu nedenle, Zazacada [-belirli] yapılarda $-ê$ belirsiz tanımlığı $Bel\ddot{O}$ 'nün başı konumunda bulunurken, [+belirli] yapılarda ise baş Bel konumunda bulunan Durum biçimbirimlerinin $A\ddot{O}$ 'nün belirli olduğu bilgisini sağladığı düşünülebilir:

(149)

6. SONUÇ

Bu tezde, Zazacada ad öbeği yapısı incelenerek Bel işlevsel ulamının varlığı araştırılmıştır. Bu amaçla izafe, sayı, niceleyici ve belirlilik gibi ad öbeğindeki işlevsel ulamlar incelenmiştir. Zazacada belirli ve belirsiz yapıların nasıl kodlandığı araştırılmıştır. Bošković (2012, 2008) tarafından ileri sürülen BelÖ/AÖ ayırımına ilişkin genellemeler test edilmiş ve Zazacanın BelÖ diller gibi davrandığı ortaya konmuştur. Bu durum, Zazacanın bir BelÖ dili olduğu varsayımına kanıt oluşturmaktadır.

Bošković'in (2012, 2008) BelÖ/AÖ ayırımını ortaya koyan genellemeleri tanımlığı olan ve olmayan dillerin farklı biçimde davrandığını ve bu durumun sözdizimsel ve anlamsal farklılıklardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Zazacada, İngilizcedeki *the* gibi belirliliği kodlamak için belirli bir tanımlık bulunmamaktadır. Yalın durumda eril adlar ve bükünlü durumda cansız eril adlar dışında tüm adlar Durum biçimbirimleriyle işaretlenmektedir. Çıplak veya Durum biçimbirimiyle imlenmiş adlar belirli veya genel olarak yorumlanabilir.

Belirsiz adları kodlamak için adların sonuna *-ê* bağımlı biçimbirimi eklenmekte ve bu biçimbirim belirsiz tanımlık işlevi görmektedir. Ayrıca *zû* (bir) sayısı da belirsizliği kodlamakta ve belirsiz tanımlıkla birlikte de kullanılmaktadır.

Zazacada sayılar, adlardan önce kullanılmakta ve adlar üzerinde çoğul biçimbirimlerle imlenmektedir. Zazaca AÖ yapılarında çoğulluğu işaretleyen bu biçimbirimler, Duruma göre farklı biçimler almaktadır.

Zazaca tamlama yapılarında görülen ve taşımayı tetikleyen işlevsel ulam izafenin görünümünde sınırlılıklar vardır. İzafe, daima baş addan sonra görünmekte ve ad, adıl ve sıfat gibi ulamları baş ada bağlamaktadır. Baş addan önce kullanılan gösterici ve sayı üzerinde izafe ulamı belirmemektedir. Ayrıca, baş addan sonra gelen ulamın ad veya adıl

olması durumunda bu ulamın konumu değişmemekte, fakat baş addan sonra birden fazla sıfat ulamının kullanılması durumunda bu sıfatların konumu değişmektedir. Böylelikle, S ve A izafe olarak adlandırılan bu iki tamlama yapısının türetimi farklılaşmaktadır. S izafe, A'nn tm ulamlara kuyruk takarak kartopu taşımayla türetilirken, A izafe yalnızca A'nn taşınmasıyla türetilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abney, S. P. (1987). *The English noun phrase in its sentential aspect* [Basılmamış Doktora Tezi]. MIT.
- Aboh, E. O., & DeGraff, M. (2014). Some notes on bare noun phrases in Haitian Creole and in Gungbe: A transatlantic Sprachbund perspective. İçinde T. A. Åfarli & B. Maehlum (Ed.), *The sociolinguistics of grammar* (ss. 203-236). John Benjamins Publishing.
- Alexiadou, A. (2004). Inflection class, gender and DP-internal structure. İçinde G. Müller, L. Gunkel, & G. Zifonun (Ed.), *Explorations in nominal inflection* (ss. 21-50). Mouton de Gruyter.
- Arslan, İ. (2016). *Verbfunktionalität und Ergativität in der Zaza-Sprache* [Doktora Tezi, Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf]. <https://docserv.uni-duesseldorf.de/servlets/DocumentServlet?id=37123>
- Arslan, İ. (2019). *Zaza dilinde fiiller*. Akademisyen Kitabevi.
- Atlamaz, Ü. (2016). Merging modifiers of an NP before its arguments. İçinde K. Kim, P. Umbal, T. Block, Q. Chan, T. Cheng, K. Finney, M. Katz, S. Nickel-Thompson, & L. Shorten (Ed.), *Proceedings of the 33rd West Coast Conference on Formal Linguistics* (ss. 47-56). Cascadilla. <http://www.lingref.com/cpp/wccfl/33/paper3224.pdf>
- Bartsch, R. (1973). The semantics and syntax of number and numbers. İçinde J. Kimball (Ed.), *Syntax and semantics vol. 2* (ss. 52-93). Brill.
- Bernstein, J. B. (1993). *Topics in the syntax of nominal structure across Romance*. [Basılmamış Doktora Tezi]. University of New York.

- Biberauer, T., Holmberg, A., & Roberts, I. (2014). A syntactic universal and its consequences. *Linguistic Inquiry*, 45(2), 169-225.
- Bošković, Ž. (2004). Topicalization, focalization, lexical insertion, and scrambling. *Linguistic Inquiry*, 35(4), 613-638.
- Bošković, Ž. (2005a). Left branch extraction, structure of NP, and scrambling. İçinde J. Sabel & M. Saito (Ed.), *The free word order phenomenon: Its syntactic sources and diversity* (ss. 13-73). Mouton de Gruyter.
- Bošković, Ž. (2005b). On the locality of left branch extraction and the structure of NP. *Studia linguistica*, 59(1), 1-45.
- Bošković, Ž. (2012). On NPs and clauses. İçinde G. Grewendorf & T. E. Zimmermann (Ed.), *Discourse and grammar: From sentence types to lexical categories* (ss. 179-245). Walter de Gruyter.
- Bošković, Ž. (2008). What will you have, DP or NP? İçinde E. Elfner & M. Walkow (Ed.), *NELS 37* (ss. 101-114). Graduate Linguistic Student Association.
- Bošković, Ž., & Şener, S. (2014). The Turkish NP. İçinde P. C. Hofherr & A. Zribi-Hertz (Ed.), *Crosslinguistic studies on noun phrase structure and reference* (ss. 102-140). Brill.
- Bošković, Ž., & Takahashi, D. (1998). Scrambling and last resort. *Linguistic Inquiry*, 29(3), 347-366.
- Brame, M. (1981). The general theory of binding and fusion. *Linguistic Analysis*, 7(3), 277-325.

- Brame, M. (1982). The head-selector theory of lexical specifications and the nonexistence of coarse categories. *Linguistic Analysis*, 10(4), 321-325.
- Cheng, L. L.-S., & Sybesma, R. (1999). Bare and not-so-bare nouns and the structure of NP. *Linguistic Inquiry*, 30(4), 509-542.
- Chierchia, G. (1998). Reference to kinds across language. *Natural Language Semantics*, 6(4), 339-405.
- Chomsky, N. (2002). *On nature and language* (L. Rizzi & A. Belletti, Ed.). Cambridge University Press.
- Chomsky, N. (2008). On phases. İçinde R. Freidin, C. P. Otero, & M. L. Zubizarreta (Ed.), *Foundational issues in linguistic theory: Essays in honor of Jean-Roger Vergnaud* (ss. 133-166). MIT Press.
- Chomsky, N. (2014). *The minimalist program*. MIT Press.
- Cinque, G. (2005). Deriving Greenberg's universal 20 and its exceptions. *Linguistic Inquiry*, 36(3), 315-332. <https://doi.org/10.1162/0024389054396917>
- Cinque, G. (2010). *The syntax of adjectives: A comparative study*. MIT press.
- Corver, N. F. M. (1990). *The syntax of left branch extractions* [Doktora Tezi]. Tilburg University.
- Den Dikken, M. (2006). *Relators and linkers: The syntax of predication, predicate inversion, and copulas*. MIT press.
- Diesing, M. (1992). *Indefinites*. MIT press.
- Enç, M. (1991). The semantics of specificity. *Linguistic Inquiry*, 22(1), 1-25.

- Erbasi, B., & Gündoğdu, S. (2017, Nisan 29). *Ezafe across language families: Iranian and Altaic*. First North American Conference in Iranian Linguistics (NACIL-1), Stony Brook University, NY.
- Fillmore, C. J. (1963). The position of embedding transformations in a grammar. *Word*, 19(2), 208-231. <https://doi.org/10.1080/00437956.1963.11659796>
- Fukui, N. (1986). *A theory of category projection and its applications* [Doktora Tezi]. MIT.
- Gajewski, J. R. (2011). Licensing strong NPIs. *Natural Language Semantics*, 19(2), 109-148. <https://doi.org/10.1007/s11050-010-9067-1>
- Ghomeshi, J. (1997). Non-projecting nouns and the ezafe: Construction in Persian. *Natural Language & Linguistic Theory*, 15(4), 729-788.
- Giusti, G. (1991). The categorial status of quantified nominals. *Linguistische Berichte*, 136, 438-454.
- Giusti, G. (2005). At the left periphery of the Romanian noun phrase. İçinde M. Coene & L. Tasmowski (Ed.), *On space and time in language* (ss. 23-49). Cluj Romania.
- Haig, G. (2004). *Alignment in Kurdish: A diachronic perspective* [Doktora Tezi]. Christian-Albrechts-Universität zu Kiel.
- Haig, G. (2011). Linker, relativizer, nominalizer, tense-particle: On the Ezafe in West Iranian. İçinde F. H. Yap, K. Grunow-Hårsta, & J. Wrona (Ed.), *Nominalization in Asian languages: Diachronic and typological perspectives* (ss. 363-390). John Benjamins Publishing.

- Horn, L. R. (1978). Remarks on neg-raising. İçinde P. Cole (Ed.), *Pragmatics* (ss. 129-220). Brill.
- İşsever, S. (2006). Türkede takısız nesne ad öbekleri ve alkalama. *Dil Dergisi*, 131, 42-55.
- Jackendoff, R. (1977). *X syntax: A study of phrase structure*. MIT Press.
- Kahnemuyipour, A. (2014). Revisiting the Persian Ezafe construction: A roll-up movement analysis. *Lingua*, 150, 1-24.
- Kahnemuyipour, A. (2016). The Ezafe construction: Persian and beyond. İçinde Ö. Özelik & A. K. Kent (Ed.), *Proceedings of the 2nd conference on Central Asian languages and linguistics*. Indiana University.
- Karimi, Y. (2007). Kurdish Ezafe construction: Implications for DP structure. *Lingua*, 117(12), 2159-2177.
- Kayne, R. S. (1994). *The antisymmetry of syntax*. MIT Press.
- Keskin, M. (2010). Zazaca üzerine notlar. İçinde Ş. Aslan, *Herkesin bildiğı sır: Dersim* (ss. 221-242). İletişim.
- Keskin, M. (2012). *Zonê ma zanena?* (2. bs). Geoaktif Yayınları.
- Kornfilt, J. (2003). Subject case in Turkish nominalized clauses. İçinde U. Junghanns & L. Szucsich (Ed.), *Syntactic structures and morphological information* (ss. 129-215). Mouton de Gruyter.
- Lakoff, G. (1970). Pronominalization, negation, and the analysis of adverbs. İçinde R. A. Jacob & P. A. Rosenbaum (Ed.), *Readings in English transformational grammar* (ss. 145-165). Ginn.

- Lamontagne, G., & Travis, L. (1987). The syntax of adjacency. *Proceedings of the West Coast conference on formal linguistics*, 173-186.
- Larson, R. K., & Yamakido, H. (2005). Ezafe and the position of nominal modifiers. Ms. *Stony Brook University; presented at the LSA*.
- Larson, R. K., & Yamakido, H. (2006). Zazaki “double Ezafe” as double case-marking. *Paper presented at the annual meeting of the Linguistic Society of America, Albuquerque, NM*.
- Longobardi, G. (1994). Reference and proper names: A theory of N-movement in syntax and logical form. *Linguistic Inquiry*, 25, 609-665.
- Lyons, C. (1999). *Definiteness*. Cambridge University Press.
- McFadden, T. (2004). *The position of morphological case in the derivation* [Doktora Tezi]. University of Pennsylvania.
- Paul, L. (2009). Zazaki. İçinde G. Windfuhr (Ed.), *The Iranian languages* (ss. 545-586). Routledge.
- Pesetsky, D. (1987). Wh-in-situ: Movement and unselective binding. İçinde E. J. Reuland & A. G. B. Ter Meulen (Ed.), *The Representation of (in)definiteness* (ss. 130-167). MIT Press.
- Prince, E. F. (1976). The syntax and semantics of neg-raising, with evidence from French. *Language*, 52(2), 404-426.
- Punske, J. (2014). Functional structure inside nominal phrases. İçinde A. Carnie, D. Siddiqi, & Y. Sato (Ed.), *The routledge handbook of syntax* (ss. 65-88). Routledge.

- Ritter, E. (1991). Two functional categories in noun phrases: Evidence from Modern Hebrew. İçinde S. Rothstein (Ed.), *Perspectives on phrase structure: Heads and licensing: Syntax and semantics* 25 (ss. 37-62). Brill.
- Ritter, E. (1993). Where's gender? *Linguistic Inquiry*, 24(4), 795-803.
- Ritter, E. (1995). On the syntactic category of pronouns and agreement. *Natural Language & Linguistic Theory*, 13(3), 405-443.
- Ross, J. R. (1967). *Constraints on variables in syntax* [Basılmamış Doktora Tezi]. MIT.
- Ruys, E. G. (2001). Dutch scrambling and the strong-weak distinction. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 4(1), 39-67.
- Samiiian, V. (1994). The Ezafe construction: Some implications for the theory of X-bar syntax. İçinde M. Marashi (Ed.), *Persian studies in North America* (ss. 17-41). Iranbooks.
- Samvelian, P. (2007). A (phrasal) affix analysis of the Persian Ezafe. *Journal of Linguistics*, 43, 605-645.
- Selcan, Z. (1998). *Grammatik der Zaza-Sprache: Nord-Dialekt (Dersim-Dialekt)* [Doktora Tezi]. Wiss.-und-Technik-Verlag.
- Shlonsky, U. (1991). Quantifiers as functional heads: A study of quantifier float in Hebrew. *Lingua*, 84(2-3), 159-180.
- Shlonsky, U. (2004). The form of Semitic noun phrases. *Lingua*, 114(12), 1465-1526.
- Sportiche, D. (1988). A theory of floating quantifiers and its corollaries for constituent structure. *Linguistic Inquiry*, 19(3), 425-449.

- Szabolcsi, A. (1981). The possessive construction in Hungarian: A configurational category in a non-configurational language. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 31, 261-289.
- Szabolcsi, A. (1983). The possessor that ran away from home. *The Linguistic Review*, 3, 89-102.
- Szabolcsi, A. (1994). The noun phrase. İçinde F. Kiefer & K. Kiss (Ed.), *Syntax and semantics 27: The syntactic structure of Hungarian* (ss. 179-274). Academic Press.
- Todd, T. L. (1985). *A grammar of Dimili (Also known as Zaza)* [Doktora Tezi]. University of Michigan.
- Todd, T. L. (2008). *A grammar of Dimili also known as Zaza (electronic version)* [PhD Thesis]. Ph. D. dissertation first published 1985. University of Michigan.
- Toosarvandani, M., & Van Urk, C. (2012, Ekim 19). *Directionality and intervention in nominal concord: Evidence from Zazaki ezafe*.
- Werner, B. (2016). *Forms and meanings of the ezafe in Zazaki*. SIL International.

ÖZET

Bu tez, Belirleyici Öbeği Varsayımı'nın Zazacada geçerliliğini sorgulamaktadır. Bu amaçla, Zazacada ad öbeği yapısı incelenerek AÖ'lerin nasıl bir yapılanma sergiledikleri ortaya konmaktadır. İzafe, sayı, niceleyiciler, belirlilik ve belirsizlik gibi işlevsel ulamlar incelenmekte ve Bošković (2012, 2008) tarafından ileri sürülen BelÖ/AÖ ayırımına ilişkin genellemeler test edilmektedir. Böylelikle, Zazacanın BelÖ diller gibi davrandığı ortaya konmaktadır. Bununla birlikte, Zazacada belirli bir tanımlık bulunmadığı, çıplak veya Durum biçimbirimiyle imlenmiş adların belirli veya genel olarak yorumlandığı ortaya konmaktadır. Belirsiz tanımlık olarak -ê bağımlı biçimbiriminin kullanıldığı kanıtlanmaktadır.

İzafe yapısının incelendiği bu çalışmada, izafe ulamının görünümünde sınırlılıklar olduğu görülmektedir. İzafe, daima baş addan sonra görünmekte ve ad, adıl ve sıfat gibi ulamları baş ada bağlamaktadır. Baş addan önce kullanılan gösterici ve sayı üzerinde izafe ulamı belirmemektedir. İzafe ulamının işlevsel bir baş olduğu ve taşımayı tetikleyen özelliğe sahip olduğu ileri sürülmektedir. Zazacada SÖ ve AÖ izafe olmak üzere iki tür izafe yapısının olduğu ve bu yapıların türetiminin farklılaştığı ortaya konmaktadır. Baş addan sonra gelen ulamın ad veya adıl olması durumunda bu ulamın konumu değişmemekte, bununla birlikte baş addan sonra birden fazla sıfat ulamının kullanılması durumunda bu sıfatların konumu değişmektedir. Böylelikle, SÖ izafe AÖ'nün tüm ulamlara kuyruk takarak kartopu taşımayla türetilirken, AÖ izafe yalnızca AÖ'nün taşınmasıyla türetilmektedir.

SÖ izafe baş adın sayı, cinsiyet ve Durum özellikleriyle uyuma girmektedir. AÖ izafe ise baş adın cinsiyet ve sayı özellikleriyle uyuma girerken, Durum özelliğiyle uyuma girmemektedir. Böylelikle, Zazaca ad öbeği yapısında çift yönlü uyum ilişkisinin olduğu ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zazaca, izafe, kartopu taşıma, belirleyici öbeği, sözcük dizilişi

ABSTRACT

This dissertation investigates the validity of DP (Determiner Phrase) Hypothesis in Zazaki. For this purpose, the structure of NPs in Zazaki is examined and it presents what kind of representations that NPs exhibit. Functional categories including ezafe, number, quantifiers, definiteness and indefiniteness are examined and generalizations regarding the DP/NP distinction put forward by Bošković (2012, 2008) are tested. Thus, it reveals that Zazaki behaves like the DP languages. However, it asserts that there is no definite article in Zazaki and bare or case morpheme-marked nouns are interpreted as definite or general. It proves that the dependent morpheme *-ê* is used as an indefinite article.

In this study, the ezafe constructions are examined and it explores that there are constraints in the representation of the ezafe category. Ezafe always follows the head noun and links the categories such as noun, pronoun and adjective to the head noun. The ezafe category does not appear on demonstrative and number preceding the head noun. It suggests that ezafe is a functional head and has a feature that triggers movement. It states that there are two types of ezafe constructions in Zazaki, called AP and NP Ezafe, and the derivation of these structures differs. If the category following the head noun is a noun or a pronoun, the position of this category does not change. However, if more than one adjective is used after the head noun, the position of these adjectives changes. Thus, AP Ezafe is derived by pied-piping to all categories in a roll-up fashion while NP Ezafe is derived by the movement of NP only.

AP Ezafe agrees with the number, gender and case of the head noun. On the other hand, NP Ezafe agrees with the gender and number of the head noun, but not in case. Thus, it argues that there is a bidirectional agreement relations in the NP constructions in Zazaki.

Keywords: Zazaki, Ezafe, roll-up movement, determiner phrase, word order